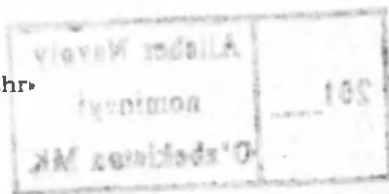

Малика БОЙХАНОВА

АСЛИЯТ

ҳикоялар, қатралар, ҳажвиялар

Тошкент
«Akademnashr»
2013

УДК: 821.512.133-3

КБК: 84(5Ў)7 - 45. араб.

Б-81

Б-81

Бойханова, Малика.

Аслият: ҳикоялар, қатралар, ҳажвиялар / М.Бойханова. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – 96 б.

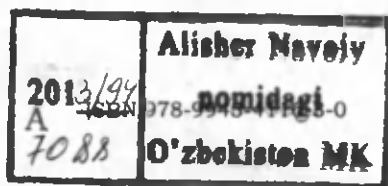
УДК: 821.512.133-3

ISBN 978-9943-4116-3-0

КБК: 84(5Ў)7

Китобни ўқиш жараёнида дуч келадиган қаҳрамонларингиз, гувоҳи бўладиган воқеаларингиз сизни ҳам ҳайратлантиради, ҳам ишонтиради. Чунки улар реал ҳаётдан олинган бўлиб, муаллиф уларни мантиқий изчиллик билан ўз мақсадига бўйсундира олган. Яъни қизиқарли ва ёдда қоладиган асарлар яратган.

Ю 41268
28

© Малика Бойханова «Аслият»

© «Akademnashr», 2013

АСЛИЯТ

(Қисса)

Каромат янга ҳовлига чиққан маҳалда, кун анча ёришган, қуёш булут пардаларини ёриб ўтиб, ўткир найзаларини ёнғоқ барглари орасига суқиб-суқиб олар, бу ажабтовур рангин олишув киши кўзини камаштирарди. У ярмигача тунука, қолган ярмига эса сим тўр қадалган товукхона ёнига бориб товукларга дон сочди, сувини янгилади. Сунг кўнгли тўлиб ҳовлига разм солди. Дарҳақиқат, ҳовли жуда сўлим эди. Эри тартибни яхши кўрарди, ҳар бир ишда маданият бўлиши керак деб тез-тез қайтариб тургувчи эди. Экинларни ҳам қозик қоқиб, ип тортиб тўғри чизикдай олинган эгатларга экар, гулзорга ҳам айрича нозик дид билан қарарди. Уйда рўзғор учун зарур ҳамма буюмлар, асбоб-анжомлар бўларди. Бостирманинг деворига мих қоқиб, уларни катта-кичигига қараб тартиб билан осиб қўйганди. Биров уни-бунни сўраб чиқса, эринмай ўша ерга бошлаб борарди-да:

– Мана, кўрдингми, теша бор, икки хил: бири уста теша, иккинчиси оддий, лекин уларнинг бирортасини сенга бермайман. Алам қиладими, ҳа-а-а, алам қилсин. Шу алам сени бозорга ҳайда-син. Кейин мендан хурсанд бўласан! – дерди.

Унинг қўлини белига тираб, бир кўзини қисиб-рок мақтанганнамо илжайиб туриши ҳам, пичингсимон гаплари ҳам келгувчининг бир аламига минг алам қўшар, зарда билан бир ютиниб чиқиб кетган қўйи тўғри бозорга боришига шубҳа қилмаса ҳам бўларди.

Хаёлга ботганча майда-чуйда юмушларга куйманиб юрган Каромат янга ювиниш учун орқа ҳовлига ўтиб кетган набирасининг ҳовлиқиб чақиршидан чўчиб у томонга ўгирилди.

– Буви, – деди Насимжон хавотир тўла оҳангда. – Собир амаким боғдаги ёнғокни кесмоқчига ўхшайдилар. Юринг, ундай қилмасинлар, буви, юринг, сиз айтинг.

Каромат янганинг хаёлига кеча шомдаги воқеа келди. Келин «болалар ёнғокқа кесак отиб ҳовлининг расвосини чиқаряпти» деб роса ғавғо кўтарганди... Демак, туни билан қулоғига қуйилган арз-дод аралаш янги нағманинг натижаси шу бўлибди-да...

– Қўй, болам, кесса кесар, мен нима ҳам дея олардим?

– Ахир, «буни бобонг эккан» дердингиз-ку доим, – норози тўнғиллади Насимжон.

– Қани, юр, уйга кирайлик-чи, хотиржам гаплашамиз, – деди янга набирасининг елкасига қоқиб.

Бувисидан бир иш чиқмаслигини сезган болакай боғ томонга бир-икки яниб нигоҳ ташлади-да, истар-истамас унинг ортидан эргашди.

– Кел, манави ерга ўтир, чойингни ич, қорнингни тўйғаз.

Бироқ Насимжоннинг чиройи очилмас, бувиси сийлаб берган қурт ҳам, майиз ҳам уни ҳар доимгидек хурсанд қилолмаётганди. Бувисининг: «Ёнғок демагани бозор билан битта бўлиб ётади, қанча керак бўлса, даданг олиб келаверади, жиннивой», – деб эркалаши эса баттар аламини келтираётганди.

Яқинда «Ёнғок ўйин» бошланади. Қишлоқда ҳар бир ўйиннинг ўз даври бўлади, ўрик пишиғида «Данак ўйин», ёнғок пишиғида «Ёнғок ўйин», кеч кузда «Ланка», ёзда «Етти тош», «Қоч, болам, бой келди». Э-э-э, буларни бувисига тушунтириб бўлармиди?!

Ахир, ёнғок ўйини бошланганда, энг обрўли бола ҳовлисида ёнғоғи бор бола бўлади-да. Ўзидан катталар ҳам ҳурматини қилиб «укам, укам» деб қолишади. Уям ўзича ишбилармон. Битта-я-

римта зўравон акаларига чемчи ёнғоқлардан бериб яхши кўриниб олади. Чемчи ёнғоқ – мўлжалга аниқ олиш учун мослаб ишлов берилган ёнғоқ. Ана ўшанда кўринг бу Насимтой деганларининг маҳалланинг эркатоий бўлишини. Ошналари атрофида парвона. Хуш муомала пулга сотиб олинадиган замонда бунақанги кўтар-кўтар кимга ёқмайди дейсиз? Мана энди обрў ҳам ёнғоққа қўшилиб ер билан битта бўладиганга ўхшаб қолди. «Бувим ҳам қизиқлар-да, – деб ўйларди у, – кечагина ёнғоқнинг илдизи унга дори, пўстлоғи бунга дори деб ҳаммага мақтаб ўтирардилар. Энди бўлса...»

Иссиқ чой, яна сочиққа ўралган нимадир кўтариб келини кириб келди.

– Ойи, яхши ётиб турдингизми, нон, сомса билан овора бўлиб ҳалигача хабар ҳам ололмадим, – ийманиб ҳол-аҳвол сўради у.

– Тузукман, болам, ўзинг ҳам чарчаб қолмадингми? Нон ёпганингни билмай ҳам қолибман, қарашворардим.

– Қизиқмисиз, ойи, уч-тўртта нон қилувдим, газда пишириб ола қолдим. Олинг, иссиғида енг.

Каромат янга нонушта қилган бўлса ҳам келинининг кўнгли учун нонни ушатди, ҳали-ҳануз тумшайиб ўтирган Насимжоннинг олдига бир бурда нон, сомса қўйиб ейишга ундади. Ўзи ҳам битта сомсани олиб иккига бўлди, хонага ёқимли кўкат иси ёйилди.

Каромат янга жилмайиб турган келинига қараб:

– Икки дунё кам бўлма, қизим, йил-ўн икки ой мени кўкат билан сийлайсан-а, сени Аллоҳ сийласин, илойим, ўзингга ўхшаган келин учрасин, овора бўлибсан-а, – деди

– Айтганингиз келсин, ойи, ҳарна бош оғригингиз қолади дейман-да, овора бўлиб далага борибманми, шу ўзимизнинг ҳовлидаги кўкатлар, шу кунларда, айниқса, семизўт кучайди. Кўпроқ

ўшандан солдим, қонни суюлтириб, бош айланишини қолдираркан.

– Ҳа, бувим раҳматли ҳам шунақа дер эдилар. «Семизўтдан сомса қилинг, чумчуққўздан чучвара, мантига ҳўп ярашади беда ва ёғлиқ шўра», – деб шеърга ўхшатиб гапирардилар. Невараларини жонларидай кўрардилар. Куйлақларининг енгилар узун, кенг бўларди. Енгиларига ҳар нарсаларни солиб, учини кафтлари орасига олиб чиқиб келардилар, тўксалар, дастурхон ҳар хил ширинликлар, ёнғоқ, майиз, туршакларга тўлиб кетарди.

Каромат янга сомсани еб келинини алқаб ўтираркан, Насимжонни ҳам дастурхонга ундаб қўяр, у эса зардасидан тушай демасди.

– Тур, ўғлим, қорнинг тўйган бўлса, чиқиб опангга ёрдам бер, мен ишимга бора қолай. Майли, ойи, яхши ўтиринглар.

– Ҳўп, қизим, ишинг олдига босаверсин. Боравер, болалардан кўнглинг тинч бўлсин. Айтганча, ишдан чиқиб Мафтунадан хабар олгин, худо шу қизимгаям шифо берса эди.

Матлубахоннинг миннатдор нигоҳи қайнонасининг юз-кўзларини силади.

– Ажабмас, ойи. Бечора жуда қийналиб кетди. Ота-онаси ҳам эзилиб кетдилар.

– Юра қол, ўғлим, опанг билан бирга кетасизлар, сени деб у ҳам дарсга кеч қолмасин.

– Э-э-э, мен сизга ёш боламанми? Зилолангиз ўзи кетаверсин, ошналарим билан кетаман.

Она-болаларнинг чуғур-чуғури ҳовли тўридаги уйларига етгунча эшитилиб турди.

Келини Насимжонни олдига солиб чиқиб кетгач, янга дастурхонни йиғиштирган бўлди. «Ҳали-замон бирортаси кириб келади», – деб иссиқ нонни дастурхонга ўради, чойнакка чиройли қилиб тикилган қалпоқни кийгазди-да, бир маромда ишлаётган арранинг овозига қулоқ тутди. У боғ томонга

Ўтиб Собиралига у-бу дейишни ор билди. Мунга-йиб чиқиб кетган набирасини кўз олдига келтирар экан, «бизникига келганда шу тенги бола эди-я, вақтнинг ўтишини» деганча хаёлга берилди.

* * *

Ўша йили қиш жуда қаттиқ келган, Раҳимберди акани райком чорвадан хабар олиш учун тоққа жўнатганди. Каромат янга Қодиралини ухлатиб, ўзи сандалга мук тушганча уни-бунни тикиб ўтирар, бижилдоққина қизи Роҳатой пинжиги суқилиб боши билан биқинига туртар, онасининг зардали нигоҳига жавобан: «Дадамни соғиндим, қачон келадилар?» – дерди зорлангансимон.

– Кеп қоладилар, қизим, бунақа қилавермагин, укангни уйғотиб юборасан. Ётиб ухлай қол энди.

– Яна кўрмас эканман-да, соғиниб-соғиниб дадамни кўролмай ухлайверарканман-да...

Она-боланинг тортишуви тугамай, ташқаридан отнинг пишқириғи эшитилди.

– Дадам келдилар, – югурди қизалоқ.

– Шошма, шошма дейман, кийиниб ол, шамоллайсан-а, – ортидан ёзғирганча қолди онаизор.

Каромат янга чиқиб Раҳимберди аканинг отдан бир нарсани тушираётганини кўриб тўхтади ва салом берди.

– Ойи, қаранг, дадам ҳам бизга ука опкептилар, – деди Роҳатой, – каттакон ука.

– Ука эмас, асал қизим, ака опкелдим, ака. Майлими?

– Ие-е-е, дадала ака опкеларканда-а? Ойила ука опкелади. Менга маза-а, акам ҳам бор, укам ҳам!

– Энди ичкарига кир, – деди онаси уйқуси учиб, аллақандай томошага илҳақ бўлаётган қизчага.

– Ҳа, ичкарига кириб ювинишга сув тайёрлаб туринглар, – деди Раҳимберди ака қўлидаги сак-киз-тўққиз ёшлар чамасидаги болани ерга қўйиб отхона томонга юаркан.

– Тинчликми, дадаси? – деди Каромат янга йигитчанинг елкасидан қоқиб салом-алик қилгач, эрининг ортидан бориб. – Ким бу бола?

– Танимадингми?

– Йў-ў-ўк.

– Собирали-ку бу. Эсингдами, Моҳира холамининг ўғли.

– Вой, Собирали шундоқ катта йигит бўптими? Каердан топволдингиз уни, тоғалари опкетган деб эшитардим...

– Ҳа, тоғалари билан экан, тоғда, – деди Раҳимберди ака афсусланган оҳангда. – Шу десанг, хор бўлиб кетибди бола бечора, одамнинг раҳми келади. Қара, ранг-воши бир аҳволда. Олиб келавердим, онаси, бир ёғи жигарчилик, бир ёғи... Савоб ҳам керак-ку одамга, нима дединг? Онасини биласан, ўғайларидан ортмайди...

– Нимаям дердим, яхши қипсиз, укаларига бош бўлиб юрар...

Каромат янга уй олдида дам унга, дам бунга қараб ичкарига киришга иккиланиб турган рангпар йигитчага қараб жимгина хўрсиниб қўйди.

– Собирали, аввал бир ювиниб оламиз, ўғлим, – деди Раҳимберди ака меҳрибон оҳангда. – Кейин уйга кирамиз. Бўла қол, онаси, ўчоққа ўт ёқиб юбор.

Даҳлиздаги ўчоққа ўт ёқиб уйни ҳам, сувни ҳам иситишди. Янганинг бисотидан Собиралига мос кийим-бош ҳам топилди. Нариги уйда дастурхонни янгилаб, энди чой дамламоқчи бўлиб турувди ҳамки, эри чақириб қолди:

– Онаси, бу ёққа қара, кел, келавер, Собирали энди сенинг ҳам ўғлинг. Уялма, ўғлим, уялма, мана, сочиқ боғлаб қўяман.

Унинг овозида алланечук ташвишли, хавотирли оҳанг бор эди.

– Тинчликми, дадаси?

– Ҳа, тинчлик... яна сув тайёрла, кейин қарашиб юборасан, шекилли, ўзим қийналиб кетдим.

Каромат янга Собиралининг қизариб, эшак еми тошганга ўхшаб турган баданига қаради-ю, сесканиб бақириб юбораёзди. Қули билан оғзини тўсиб анграйганча эрига қаради:

– Вой шўри-и-и-м, вой ўлмаса-а-а-м...

Боланинг сочи қолиб баданигача битлаб кетган, жирканч мавжудотлар терисининг ораларигача ўрнашиб олганди.

– Дадаси, – деди Каромат янга бир оз ўзига келиб олгач, – сочини аввал қайчида, кейин устарада олинг. Мен баданидагиларни тозалаб ташлайман. Кейин яна бир-икки чўмилтириб оламиз. Вой худойим-эй, шунақасиям бўладими? Айтганча, кийимларини нима қилдингиз?

– Қопга солиб қўйдим. Тезда ташқарига олиб чиқиб ўт ёқиб юбориш керак...

Эр-хотин кўзларида мунг қотиб қолган Собиралини чўмилтириб одамбашара қилгунларича алламаҳал бўлди.

Эрталаб Раҳимберди ака ишга жўнаётиб хотинига тайинлади:

– Совуққа чикмасин, яралари газак олиб кетади, дори суртиб-суртиб тургин, ишқилиб, эҳтиёт бўласан-да, ўзи адои тамом бўлай дебди.

– Яхшиям, худойимнинг раҳми келиб сизга рўбарў бўлибди. Хотиржам ишингизга бораверинг, ажабмас, уч-тўрт кунда яхши бўлиб кетса...

...Собирали оёқ-қўлликкина бола бўлган экан. Икки-уч кунда анча ўзига келиб қолди-ю, ҳовлидаги юмушларга уннай бошлади. Каромат янганинг жони кириб қолди: болаларнинг кир-чири, овқат-озиги, кийим-бошига қараса бас, мол-ҳолларга қараш, ҳовли-жойдаги катта-кичик юмушларни Собирали ўз қўлига олди.

* * *

Бир йили ёзда ғалати воқеа бўлди. Собирали мол-қўйларни далада боқиб, қайтишда озроқ ўт юлиб келар, уларни қуришиб қишга ғамлаб қўярди. Ўша куни жуда кеч қолиб кетди, хавотирланган Каромат янга беш-олти марта қўчага чиқиб қайтди. Ниҳоят, кичик пода ва подачи кириб келишди. Собирали унча катта бўлмаса-да базўр кўтариб келаётган тутунини ҳовли саҳнига «тўп» этказиб ташлади. У жуда чарчаган, ҳансираб зўрға нафас оларди.

– Намунча, болам, ўзингни бунча қийнайсан-а, шу ўт ўлгурни озроқ юлсанг ҳам бўларди-ку. Сени биров уришармиди-а? Терлаб-пишиб кетганингни қара...

– Қўйсангиз-чи, янга, шунга ҳам қийналармидим, қаранг, ўзи ярим кўтарим ўт, лекин бунинг оғирлигини айтинг. Елкаларим узилиб тушди. Яна нуқул печак бу савил. Мана, қаранг.

У этакни бўшатмоқчи бўлиб ўтни ағдарган ҳам эдики, катта-кичик, йўғон-ингичка илонлар ҳар томонга тўзғиб кетишди. Она-бола бақирганларича бир-бирларига ёпишиб қотиб қолишди. Бу шовқинга ошхонада қуйманиб юрган Роҳатой югуриб чикди. У аввалига бир оз анграйиб турди, кейин қаердандир ақлига келиб сувга югурди: онаси ва акасининг юзига сув урди.

– Вой болам тушмагур-эй, ўт қилганинг ҳам бор бўлсин. Қаердан шунча илонни топа қолдинг? – сўради ўзига келгач Каромат янга.

– Илон териб этакка қамаб менга зарилми, янга, қари тутнинг тагида печак кўрпа бўлиб ётибди. Ер юмшоқ, тортсам, ўралиб-ўралиб чиқяпти, шундоққина кўрпа тахлагандек ўраб олдим. Мен қайдан билибман ичида шунча илон борлигини?

– Ҳа, қари тут дегин, у ерда илон ўрдаси бор деб ҳеч ким ўт юлмасди. Сен, ботирполвон, илонни ўрдаси билан кўчириб келибсан-да!..

* * *

Каромат янга шуларни ўйлаганча жилмайиб ўтирганди, салом бериб тонг саҳарда юмуш билан чиқиб кетган ўғли Қодирали кириб келди. Унинг авзойидан ҳовли этагидаги арра овозини эшитгани биллиниб турарди.

– Ҳа, ойи, хурсанд кўринасиз?

– Хурсандчиликка нима етсин, болам... Кела қол, чойинг совимасин.

– Қандоқ ўтираман, ойи, анави эркатоийингизга бирон нима десангиз бўлмайдими?

– Э-э, болам-а, нима дейман, қўй ўшани, гапирма. Қўй, болам.

– Қўй, болам, қўй, болам деяверасиз, ойи. Уйда ҳам шу гап, ишда ҳам. «Қўй, уларга тенг келма», «Қўй, ўзингни ўйла». Ҳаммани қўйга айлантирди-ларинг-ку шунақа деявериб. «Шер болам», «Арслон болам» ҳам денг-чи, нима бўларкин?

– Сен индама, ўғлим, ҳар бандасига худо инсоф берсин, бермаса, қийин.

– Гўрда инсоф киради бунга, ўлганда инсоф киради. Ҳамманинг жонига тегиб кетди-ку! На боққанни билади, на қариндош-уруғни. Юзингизга тупирворди-ку, яна қанча чидай?

– Ҳай-ҳай, ўғлим, сенга нима бўлди, мунча ваҳима қиласан? Ўтир, нафасингни ростла.

– Сиздан келадиган гап доим шу, ойи. Ўтган йили ҳосили бўлиб-битиб турган ёнғокни кесди, индама дедингиз. Индамадим. Камига қанча шиферни синдирди, индама дедингиз, яна тилимни тишлаб қолавердим. Дадамнинг қўллари теккан дарахтни кесиб дарвоза қилиб ўрнатиб олди, шундаям индама, қўй дедингиз, билдими бу виждонсиз шунча яхшиликларингизни, билдими?

– Ўтган ишларни кавлама, жон болам. Ўзинг ҳам биласан-ку, акангнинг айби йўқ. Қандоқ қи-

лайлики, қизил оёқлар бино бўлди, қизил юздан жудо қилди...

– Сизга мақол, ривоят айтиш бўлса-да. Ундан кўра чиқмайсизми, «Сени уйли-жойли, хотин, бола-чақали қилиб топган обрўйим шу бўлдимми? Қачонгача шу сочи пахмоқ, қўли тўкмоқ хотинингнинг сўзига кирасан?» – демайсизми...

– Тезлик қилма, ўғлим, ярашмайди. Эси пастларнинг ҳиммати ривоят, окилларнинг ҳиммати ривоят дейишган. Уйли-жойли қилган бўлсам, савоб деб қилганман. Қачондир хизматимни қилсин деб эмас.

– Э-э-э, савобни тушунармиди бунингиз?..

– Ривоят дединг, эсимга тушди, мана, эшит. Бир куни олис бир юртдан элчи келиб халифа Умар (р.а.) билан учрашмоқчилигини айтибди. Саҳобалар у кишини қидира-қидира бир жойда терга ботиб чодир қураётганлари устидан чиқишибди. Бегона юрт элчиси олдида бир оз ноқулай аҳволда қолган саҳобалар:

– Сиз халифа бўлсангиз, нега бунақа юмушларни қияпсиз? – дейишибди.

– Бева-бечора бир аёл бошпанасиз қолса-ю, мен халифаман деб бош қўтариб юрсам қандоқ бўлади? Унга ўзим чодир қуриб беришни ният қилдим, – дебдилар ҳазрати Умар (р.а.).

Элчи исломнинг тош қалбни ҳам сел қилгудек чексиз қудратидан ҳайратланиб юртига қайтган экан.

Кўрдингми, шундай улуғ зотнинг нотаниш бир аёлга қилган ҳиммати олдида менинг хизматим нима бўлди-ю, ўзим ким бўлдим?..

– Шунақа дейсиз-ку, сиқилиб кетаман-да, ойи. Шуни уйлайман деб ўтирган уйимизни ўртасидан бўлиб девор уриб қанча қийналгандингиз! Совуқ кунда бу заранг ердан лой қилиб, гувала қилиб, уйни бўлгунча қўлларингиз қавариб, яра-чақа бў-

либ кетгани шундоқ эсимда турибди. Ўша хизматларингизни ҳам билмади-я бу нокас!

– Эсласанг жуда яхши, ўшанда ҳаммамизнинг жуда аҳил яшаганимиз ҳам эсингдадир?

– Тўғри, аҳил яшаганмиз, лекин унда опам раҳматли...

– Бўлди энди, ўғлим, ярамни тирнама, опангни эслатма ҳозир...

Онасининг кўзида ёш филтиллаётганини кўрган Қодирали бир ҳўрсинди-ю, ишга боришини айтиб ташқарига чиқиб кетди.

«Фариштадай эди-я келиним бечора», – деди Каромат янга деразадан беғубор осмондаги онда-сонда учрайдиган оппоқ булутларга тикиларкан. Гўё шу момик булутлар орасидан малаксиймо келини унга мўралаб тургандай юраги хапприқиб кетди. Аллоҳнинг иродаси шу бўлгач, банди оғизнинг қўлидан нимаям келарди, илоҳим, ўзи раҳматига олгани рост бўлсин. «Фариштагина келиним увол бўлди-я», – дея пичирлади.

* * *

Собирали улғайиб бир йигит бўлди, бир йигит бўлди. Сийраккина мўйлаби ўзига ярашган, бўй-басти келишган. Манглайи кенг, қўнғир қошлари қуюқ, қайрилган; кўзлари бир оз қисик бўлса-да мафтункор, бутун вужудидан куч ёғилиб туради. Лекин жуда содда. Каромат янга уни уйлаш пайига тушди, бироқ тўй қилиш ҳазилакам иш эмас. Уззукун далада ишлайди, яна боғдаги ўрик, олмаларни офтобда қуритишга ҳам вақт топади. Териб-термачлаб қоп тўлдиради. Уларни бозорда сотишга эса инжиқ эридан рухсат ололмайди: Раҳимберди ака «ниманг кам, шунчалик муҳтож бўп қилдингми?» деб берган, яна гап очолмайди. Ўйлаб-ўйлаб шофёрлик курсига қатнаётган Собиралини йўлга солади:

– Буш вақтингизда шуларни бир амалланг, Собирвой. Ахир, туйга ул-бул йиғмасак бўлмайди: сиз сотиб пул қилиб келасиз, мен сандиқ тўлдираман. Қарабсизки, бу ёғи туй!

Собирали ер чизади, уялади-да, кейин «ноилож» рози бўлади. Лекин бу содда йигит бозор йўлини билмайди. Янга унга қопни орқалатиб қўлига бир халта тош тутқазади:

– Сўраб-сўраб бораверинг. Ҳар муюлишда бир мўлжал қилиб, битта тошни қўйиб кетаверасиз, қайтишда шу тошларга қараб уйни топиб оласиз.

– Келишда яна тошларни халтага солиб келайми, янга?

– Вой, қўйинг, тошларга тегманг. Халтага пул соласиз, пул. Бора қолинг.

Ҳайтовур, ҳафта-ўн кунда бозорга қатнаб Собирали ҳам чакқон бўлиб қолди, бу орада курсни тамомлади. Пул ҳам жамғарилди, латта-путта ҳам олинди. Тез орада лойиққина қиз ҳам топила қолди. Ширингина тўй қилиб, келин туширилди. Оиладаги кенгфеъллик сабаб камтарона бўлса-да, иноқ яшардилар.

Келин меҳнаткаш, оқила қиз эди. Дастлаб, икки боласи ойига етмай туғилиб нобуд бўлгани қаттиқ таъсир қилибми, кундан-кун сўлий бошлади. Бир муддат уй юмушларидан озод қилинган, ким нима топса илиниб, оғзига тутаётган келинболанинг аҳволи яхшиланавермади. Шундай кунларда Каромат янга эрига айтиб юриб бир «дори» топтириб келди.

– Дадаси, таниш чўпон-чўлиқларингизга айтинг, чала туғилган қўзининг гўштидан топиб беришсин.

– Нима қиласан?

– Келинга чучвара қилиб бераман.

– Э-э, емайди, чимтомоқ-ку бунинг, оғзига ҳам олмайди.

– Ўзига билдирмайман-да, шуни жуда даво дейишди қўшни кампирлар.

– Ол-а, энди бир камим кампирларнинг гапи билан чала туғилган қўзи излашим қолувди!

– Бу гап қадимдан қолган. Келиннинг аҳволига бир қаранг, одамнинг юраги ачийди. Зора, шу билан ўзига келиб кетса.

– Сенга гап уқтириб бўлармиди, бориб-бориб бир кун ўзинг ҳам кампир бўласан-да! «Пир» деганнинг маъносини биласанми? Ақлли, донишманд одам дегани. Уқтингми? Унда «кам пир» нима бўлади?..

Гарчи ҳазил-хузул қилиб ён бермаган бўлса ҳам, Раҳимберди ака чўпонларга тайинлаб юриб бир пайса эт топтириб берди. Янга келинга сездирмай чучвара пиширди. Эм тушди. Ой-қуни етган келин қизалоқли бўлди. Ойдеккина, кўзлари мунчоқ чақалоқ икки оилага бирдек қувонч олиб келди. Янганинг ҳурматидан унга Карима деб исм қўйишди.

Кўп ўтмай Каримага ойиси ўғил ука олиб келди. Бу пайтга келиб Собиралининг ҳам ишлари юришиб кетди, ҳовлини бўлиб алоҳида уй-жой қилди. Тинч-тотув яшаётган кунларининг бирида кутилмаганда ўғлининг тиниб-тинчиб кетгани, ўзини унглаб олганини эшитган, «ўроқда йўқ, машоқда йўқ» Моҳира хола пайдо бўлди. Ёвуз қалбли бу аёлни эри ўлганидан кейин ўгай болалари сиғиштирмай қўйган эдилар.

Энди ўзига келиб, рангига чиқиб қолган келин шўрликнинг бошидаги омонат бахт қуши учди-кетди: қайнона-келиннинг беаёв можаролари бошланди.

Бир қуни кўзлари қизариб кириб келган келин Каромат янгани кўрди-ю, йиғлаб юборди.

– Вой, янга-ей, уч дона тўкилган олмани олганимга нима томошалар кўрсатмади-я бу хотин!

Уйга кетаётгандим. Болалар йўлда уни-бунни олиб беринг деб хархаша қилишмасин деб ўша олмани олдим-у, балого қолдим. Аввалига ўғридан олиб ўғрига солди, кейин: «Бор нарсани онангникига ташиб ўғлимни хонавайрон қиласанми?» – деб ҳовлини бошига кўтарди. Буям майли, узун калтак опкелиб борки олмани ер билан битта қилиб қоқиб ташлади. Камига арра кўтариб дарахтни кесишга югурди...

Каромат янга анграйиб қолди. Агар Моҳира холанинг ёнига чиқиб бир нарса деса, жанжал кучайиб кетиши мумкин. Оғир бўлди. «Сабр ҳам эҳсондир, жон қизим, сабр қилинг-чи...» – деб келинни ҳам овутди.

Собирали ҳам икки ўт орасида қолди: бир кўзи – онаси, бир кўзи – хотини. Қай бирини ўйиб ташлаб бўлади? Яхшиси, кўзини юмиб қўя қолди, лекин Моҳира холанинг хархашалари тугай демасди. Бир куни келин Салимжонни кўтариб сўзсизгина кириб келди. Аста девор ёнидаги тўнкага чиқиб ҳовлисига мўралади, кейин Каромат янгани имлаб чақирди. Каромат янга ҳайрон бўлганча девор ёнига борди. Келин кўрсатган томонга қаради. Не кўз билан кўрсинки, Моҳира хола экинзордаги қуриган ўт-ўланми, илдизми, нимаки ифлос нарса бўлса, барини ҳовли саҳнига отяпти. «Белим оғрийди деб нолигани-нолиган, балодай иш қиларкан-ку», – дея хаёлидан ўтказди янга, сўнг кампирнинг бетавфиқлигидан бошини сарак-сарак қилганча девордан нари кетди.

– Кўрдингизми, янга, бир ёққа чиқдим дегунча аҳвол шу – супурган еримни булғаб ташлайди. Майли, куч-қувватим бор, яна супириб-сидириб олавераман, лекин шунақа ҳунарлари борки, одам боласи чидамайди.

– Энди нима ҳам дея олардик, у кексайиб қолган бир кампир. Сабрли бўлинг, Аллоҳ сабрлилар

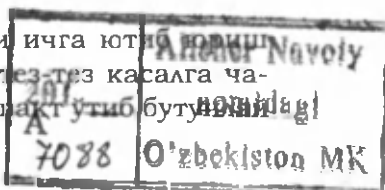
билан бирга дейилган-ку, ахир, бир кун и ажрини топарсиз.

– Нега шунақа қилишини сира тушунолмаيمان. Бировга айтсанг, ишонмайди, ўзим ҳам «тавба» деб ёкамга туфлайман. Кеча совиса, банкаларга жойлайман деб пишириб қўйган бир қозон тома-тимни ювиладиган кирларнинг устига тўкиб аралаштириб ташлабди. Уч-тўрт марта қайта-қайта ювдим, қани тоза бўлса! Уларни энди ёкиб юбориш керак, кийишга ярамайди. Менга ачинмаса, ҳеч йўқ, ўғлини аямайдими жодугар?! Ахир, бола-си пулни кўчадан супуриб келмаяпти-ку, уззукун чанг ютиб, қорамойга беланиб ишлайди. Онанинг кўлидан келадигани эса фақат зарар: тузга қум қўшиб қўяди, қуруқ чойга тупроқ! Ўлиб қоламан, янга, юрак-бағрим эзилиб бўлди. Уйга кетай десам, у ердаги аҳвол ҳам маълум.

Каромат янга лом-мим демади. Тўғрироғи, ҳозирги вазиятда уни овутишга сўз топиш қийин эди. Ахир, туни билан безовталаниб ухлатмагани учун бемор боласини ерга бир уриб ўлдириб қўйган она(!) мана шу Моҳира хола-да. Ўша воқеадан кейин тоғалари буни ҳам бир бало қилиб қўймасин деб Собиралини тоққа олиб кетишган, уни эса бир бева кишига никоҳлаб беришганди. У ўғайлик қилавериш рота азоб бергани боис, болалар отаси ўлиши билан Моҳирани кўчага чиқариб қўйишди.

Энди иссиққина жойга ўрнашиб олиб, қарахликдан қутулган заҳарли илондай кунда бир қилиқ чиқаряпти. Раҳимберди ака бир неча марта инсофга чақирганди, охири унга ҳам бобиллаб беришни ўрганди. Ўғлимни номуносиб жойдан уйлагансанлар деб таъна-маломат қилишдан ҳам тоймади.

Муттасил сиқилиш, дардини ичга ютиб олиб, охири Насиба келини енгди: тез-тез касалга ча-линадиган бўлиб қолди. Бир оз вақт утиб бутун бўлиб қолди.

ётиб қолди-ю, учар қайнонанинг «чиллашур» келини «кўтаранг»га айланди.

Бемор келинини кўргани чиққан Каромат янга андишасиз бир зорлик билан (балки, келин эшитсин деб атайлаб) жаврай бошлаган Моҳира хола-нинг таънасидан мулзам тортди, дилтанг бўлди.

– Бу уйда чўриман мен, қўлим – косов, сочим – супурги. Отасини бокиб қийналганим етмагандай, энди болаларини ҳам боқайми? «Ўладиган касалнинг ўлгани яхши, қоладиганнинг тингани», деганлар. Шу дардисар ўлмади, мен қутулмадим. Ранг кўр, ҳол сўр. Вой, қанақасига тузук бўларди? Ётибди, ана, кўтаранг бўлиб, ётмай ўлгур. Бир ойга етмай ўлади бу чиллашур, узоққа бормади.

У ичкарига кирганида, келиннинг ич-ичига ботган кўзларидан оққан шашқатор ёш ранги қочган юзини юварди.

– Янга, болаларим сизга омонат, бувисини кўриб турибсиз, – мажолсиз пичирлади у.

– Қўйинг-э, унақа совуқ нафас қилманг, ҳали болаларингизга туй қиламиз...

– Йўқ, янга, ҳаммасини сезиб турибман, бу ёғи оз қолди. Лекин бир нарса юрагимниғижимлаб ташлаяпти, тўғриси, чидамай кетяпман. Нега менинг ёшгина жоним ажалга рўбарў келиб турибди-ю, анави имонсиз кампир шу ёшида ҳам тетик? Овози ўқдек, бадан-баданнимни тешиб юборяпти. Ёки ёмонга ўлим йўқмикан?! Бировга ўлим тилашга худодан кўрқаман, янга, лекин ўзимга умр тилаб айтаман: жилла қурса, шу дажжолдан тўрт кунгина кейин ўлсам эди.

– Яна ўша гапми, Насибахон? Ҳали кўрмагандек бўлиб кетасиз. Ҳамма касал бўлганлар ўлаверса, одам қолармиди бу дунёда?

– Қайдам...

Келиннинг олдида анча ўтириб кўнглини кўтарган янга паришонгина уйига чикди. Бир неча кун

ўзига келолмай юрди. Кейинги кунлардаги воқеалар эса уни тамоман эсанкиратиб қўяёзди. Э воҳ, бунисига нима дейсиз энди: лабларини тишлайди, бошини тебратади, «тавба-ей» деб ёқасига туфлайди. Бемор келиннинг аҳволи қайнонасиники олдида ҳолва бўлиб қолди. Бирданига дардга чалинган Мохира хола бир ҳафтадан кўпроқ хириллаб ётди. Овози шунақа ўткир, шунақа беўхшовки, гўё каттакон бир ҳўкиз чала бўғизланган-у, туриб кетгандек, кўчанинг бошигача эшитилади, ётган хонасининг у бошидан-бу бошига тинимсиз думалайди. Охирги кунлари тили шишиб оғзига сиғмай қолди, оғзи-бурнидан, ҳатто қулоқларидан йиринг оқа бошлади...

Бегуноҳ, ноўрин зулм чеккан келиннинг охи худога етган экан, қайнонасининг ўлиmidан тўрт кун ўтиб омонатини топширди. Сўнгги нафасида юзида қотиб қолган ним табассумни кўрган ювғувчи хотиннинг «борадиган манзилини кўрганга ўхшайди...» дегани янганинг кўнглига таскин берди.

Ха, Насибахон жаннати эди. Товушсиз келди-ю, товушсиз кетди: на эрига, на қайнонасига тик қаради. Янганинг эса ҳар бир сўзини ҳикмат билиб қулоғига сирға қилди. Унинг бир мартагина айтган «Йўғ-э...» деган гапи эса Каромат янганинг меҳрини ўн чандон оширган.

Ўша куни товук сўйиб шўрва қилишганди.

– Шуларни қўшнининг итига берилса бўларкан, – деди янга тўпланиб қолган суякларга қараб. – Итнинг рўпарасига бориш яхшимас-у, эгасини қақириб бериб қўйганингизда...

– Йўғ-э, уяламан, янга, буларни қандоқ олиб чиқиб бераман?

– Бунинг нимаси уят, келин?

– Шу кунларда қўшнилариимиз сал камчиқимроқ бўлиб қолишган. «Овқатга ойлаб гўшт сололмайман», – деб ўкинган эдилар. Мен буларни опчиқсам...

Каромат янга ҳамма гапга тушунди.

– Қуяверинг, келин, Собирали орқа девордан ташлаб қўя қолади. Биров билмайдиям, кўрмайдиям. Жониворнинг ўзи ризкини топтолади.

Тавба, келиним ҳам бувимга ўхшаркан деб ўйлади янга дастурхондаги нонни ўраб устига сочик ёпаркан. Очарчилик йилларида онаси ноннинг ҳиди атрофга ёйилса, уйида нони йўқларнинг кўнгли бузилади деб, тунда ҳамир қориб нон ёпарди. Тонг отгач, қийналиб қолган кўни-кўшниларга оз-оздан улашар эди.

Отаси жуда художўй, ҳар ишнинг кўзини билладиган, ҳам дурадгор, ҳам деҳқон бўлгани боис, тўкис яшардилар. У киши доим: «Пешинга сира қуюқ овқат қилманглар. Саккиз кишилиқ қуюқ овқатга кетган масаллиққа йигирма кишилиқ суюқ овқат пишади. Ҳали бу кунлар ўтади, яхшилиқ қолади», – деб тайинларди. Ҳар куни катта қозонда овқат пишириб қўйилар, эшикдан кирганки бор, олдига бир коса овқатни келтириб сўнг ҳол сўраларди.

Ота-онасидан ибрат олган Каромат ўзи ҳам катта бир оилани ўлимдан асраб қолганди ўшанда. Эрталаб далага кетатуриб онаси тугиб берган нонни кўчалари этагида яшайдиган, очликдан силласи қуриган дугонасига олиб бориб берарди. Шу биттагина нонни бир тишлам, бир тишламдан қилиб бутун оила эртасигача жон сақлашар, эртасига жон бахш этувчи фаришта яна уларнинг уйига бирров кириб кетарди. Ўзи эса кун бўйи бир-иккита туршак ёки олма қоқи шимиб юрар, тўқ оилада ўсгани учунми, нафси жуда тийиқ эди. Кун бўйи ишласа ҳам сира нолимас, бемор дугонасига нон олиб бориши кераклигини ўйлаб тезроқ тонг отса эди деб юраги ҳаприқиб қоларди...

* * *

– Буви, шу ердамисиз? – остонада Собиранинг тўнғич қизи Карима кўринди.

– Кел, болам, кела қол. Нега остонада турибсан? – янга ўрнидан туришга шайланди. Карима эса чопиб келиб унинг елкасидан босди.

– Турманг, буви, нега қўзғоласиз? Мана, ўзим келдим, турманг, меҳмонмидим мен?

– Унақа дема, қизим, меҳмонсан-да. Насибамдан қолган ёдгорим, бўйларингдан ўзим ўргилай сени, ҳали тетикман.

«Худди онасининг ўзи-я, – деб ўйлади янга набирасини бағрига босиб кўришаркан. – Ишқилиб, умри ўхшамасин».

Карима бувисининг ёнгинасига ўтирди, унинг елкаларига юзини ишқаб-ишқаб эркаланди. Янга уни дуо қилиб юзига фотиҳа тортди-да, хонтахтанинг устидаги сочикни кўтарди. Дастурхон одмигина: устига қалпоқча кийдирилган чойнак, тўнтарилган пиёла ва юмшоқ нон, хушбўй, хуштаъм кўксомса. Токчадан уни-буни олиб дастурхон тузай бошлаган бувисига Карима қаршилиқ кўрсатди:

– Қўйинг шуларни, буви, нима қиласиз овора бўлиб? Мен шунчаки бир хабар олай деб киргандим.

– Овораси бор эканми, жон қизим? Шу тайёр нарсаларни олишга ҳам ярамайманми? Бувим раҳматли: «Ҳеч нарса бўлмаса, дастурхон қовоғини солиб турганга ўхшайди, қанд-курс, мева-чева қўйсанг, чиройи очилади», – дер эдилар. Қара, мана энди дастурхонимизнинг чехрасига нур кирди-я!

– Бўлди, бўлди, буви, дастурхонингиз чехраси очилиш тугул кулиб юборди.

– Буви, овқатингизни шу ерга олиб келайми ё сўрига жой қилайми? – деб сўради ташқаридан туриб Зилола. У эшикдан мўралади-ю, меҳмонга

кўзи тушиб шоша-пиша салом берди. «Укаларимни олиб келмабсиз-да, маза қилиб ўйнаб кетишарди», – деб Каримадан ўпкалаган бўлди, кейин бувисига «нима қилай» деган маънода қаради.

– Шу ерга олиб кела қол, укангни чақир, ўзларинг ҳам овқатланиб олинглар.

Карима, бувисининг ҳай-ҳайлашига қарамай, Зилола билан бошлашиб чиқиб кетди. Бир оздан сўнг жилмайганча икки коса овқатни кўтариб кириб келди.

– Бу Зилолаҳон бирам эпчил қиз бўлибди-я, буви.

– Умринг узун бўлгур, жуда бошқача-да, қачон мактабдан келиб, қачон овқатни пишириб улгурганига ҳайрон қоламан. Овоз чиқармай иш қилади, барака топсин. – Қани, ол-чи, болам, чойга қара, нондан тишла. Энди ўзингдан гапир, яхши ўтирибсанми? Янги рўзғор дегандай, қийналмаяпсанми, қизим? Уй ичларинг билан тинчмисизлар? «Мўминтой»ларинг ҳам яхши юришибдими?

– Ўтирибмиз, буви, бировдан кам, бировдан ортиқ, ишқилиб, ризқимизга яраша.

– Оз бўлиб кифоя қилиб тургани кўп бўлиб йўлдан урганидан яхши дейилган. Аёл киши сабрли, андишали бўлса, оилага файз кираверади. Сендай пайтимда қўшни кампирлар менга жуда ачинишарди.

– Вой, сизга нима учун ачинишади?

– Бобонг «давлат иши шу экан» деб икки-уч кунлаб уйга келмас эдилар. «Дехқонга бутун хотин, шопирга текин хотин, амалдорга эсиз хотин», – деб мени жуда куйдиришарди, эсиз хотин ҳам, бутун хотин ҳам бир кун келиб қарийди. Иймон бутун бўлсин, иймон. Ол, болам, у-буларни куйна¹ қилиб ўтир, – янга унинг олдига қанд, майиз, сарёғ

¹ Куйна – эрмак.

кабиларни суриб кўяркан сўради: – Ўғилчаларинг кўринишмайди, қаерда қолишди?

– Улар билан бир жойга бориб бўлмайди, буви, жуда шўх бўлишган. Боғчаси тинчитмаса, эплаш қийин.

– Майли-да, боланинг шўх бўлгани унинг ақли бутунлигидан, соғ ва кучли эканидан. Агар камқувват ёки тани носоғ бўлса, қандай шўхлик қилади? Бир чеккада ўтиради шумшайиб. Унақасидан худо асрасин, шукр қил, қизим.

– Шукр, беадад шукр, лекин жуда оширворishaди-да... Кеча бир кексароқ қўшнимиз: «Қизим, эҳтиёт бўлинг, ариқларинг катта, сув тез оқади...» – деб қолди. Уларни қўрқитаман деб «ариқ ёнида ўйнаманглар, сувда ка-а-а-тта илон бор. Яқинлашсаларинг еб қўяди», – десам, иккови ҳам югуриб қолди-ку. «Катта илонни мен тутаман, йўқ сен эмас, мен тутаман!» – деб талашяпти шумтакалар. Қани энди ариқнинг ёнидан жилдириб бўлса!

– Вой боласи тушмагурлар-эй, – деди буви жилмайиб. – Майли, қизим, нима бўлганда ҳам, қаттиқ-қуруқ гапирма. Бу қоракўзларга етгунча озмунча кийналдингми, дўхтирма-дўхтир югурганларинг эсингдами? Худога оҳу зоримиз етиб бориб: «Ол, қулим», – деб юборди-я, ўзига шукр, Яратганга шукр. Илоё, ўнг кўзи билан берган бўлсин. Энди секин-секин меҳнатга эгиб боравер. Дастурхонга пиёгани олиб келишга яраб қолдими, болани ишга эгиб боравериш керак.

– Вой, буларингиз иш қилармиди, нуқул иш орттиради, холос. Тунов куни қуёвингизнинг бир ўртоқлари мотоциклени миниб келувди. Биз меҳмон билан овора бўлавериbmиз, иккови қўл билан бўшатса бўладиган ҳамма боълларини суғуриб ариққа ташлайвериbди. Яхши, феъли кенггина киши экан, устага кўрсатиб оларман деб судраб кетди...

– Умринг узоқ бўлгурлар, ҳали бир йигитлар бўлишсин, юрганда кўчалар тўлиб турадиган.

– Вой бувижоним-эй, ўзингиз айтардингиз-ку: «Чумчуқ семириб ботмон бўлмайди, теша ўсиб кетмон бўлмайди», – деб. Ота-онасидан ўтиб қаёққа борарди? Майли, ишқилиб, соғ бўлишсин.

– Сен дуони канда қилма, болам, дуода хосият кўп. Кун келиб бу қийинчилигу йўқчиликларинг унут бўлиб кетади ҳали.

– Шунақаку-я, аммо етдим деганда оғзинг куяверса, бу дунёнинг ишларидан ҳам безиб кетаркансан киши. Энди, буви, камбағал топган тухумнинг сариғи бўлмасакан. Устига-устак, қудаларингиз кузга бориб тўй қиламиз дейишяпти... Баъзида шуларни ўйлаб ҳам сиқилиб қоламан.

– Вой, эси йўқ, нега сиқиласан? Тўйга етказсин ҳаммамизни. Иккала ўғлингга зар чопон буюртириб қўйганман. Кейинги гал уларни ҳам олиб кел, кийдириб кўрамиз.

Карима хижолат тўла нигоҳларини бувисининг кўзларига қадади. У, аслида, ҳеч қачон бировнинг кўзига тик қарамаган: онаси, кейинроқ бувиси берган тарбия бунга йўл қўймасди. Унга уқтиришларича, агар қиз бола кўча-қўйда аланг-жалаң қилиб юрса-ю, нигоҳи эркак кишиларнинг нигоҳи билан тўкнашиб қолса, уларнинг кўзидаги кўринмас шайтон бир сакраб қизнинг кўзига ўтиб олармиш. Кейин бутун вужудига жойлашиб олиб; ўз йўлига юрғизармиш. «Нигоҳини ерга қадаб юрган қизларда ҳаё кучли бўлади, ҳаё иймондандир. Иймон эса жаннатга элтади», – деган гапни бувисидан жуда кўп эшитган.

Ҳозир бувисига термиларкан, Карима лол эди. «Бу аёл ким-а? Ахир, эридан қолган дарахтларни аёвсиз ер билан битта қилаётган анави одам менинг дадам, ҳар ишидан қийиқ ахтариб кунда-кунора тинчини бузиб турган аёл менинг онам

бўлса... Отангни боқиб нима ҳузур кўрдим-у, сен нима қилиб берардинг демайди-я...

Карима бувиси тимсолида гўё одам бўйи меҳрни кўргандек бўлди. Меҳр бўлганда ҳам ўзини-да, ўзгаларни-да нурлантирадиган, нурлантиргани сари нурланадиган улкан меҳр эди бувиси.

– Буви, отамдан дилингиз оғримасин, жон буви, – деди-ю, хўрлиги келиб йиғлаб юборди. – Бир ёқда онамнинг доғи, бир ёқда укамники. Уларга ҳам осонмас. Анави жодугари: «Касал хотиндан ўсал бола бино бўлади», – деб оғиз очиргани қўймайди. Салимжоннинг ўлимида ҳам онам бечорани айблаб дадамнинг юрагини қон қилиб юборади.

– «Анави» дейсан, «жодугар» дейсан, бу нимаси, қизим, ахир, ҳар нима бўлганда ҳам онанг, – деди-ю, янганинг ҳам овозига титроқ кириб, лаблари пирпиради. Кариманинг кўзига қарай олмаслигини билиб, таҳорат баҳона ташқарига чиқиб кетди.

«Вой, иймонсиз-эй, ўз айбингни ўзгага, яна ўлганга ағдаришга кўрқсанг-чи. Хали келиннинг тупроғи совумай, бир бола қўлида, бири қорнида кириб келганидаёқ маълум эди ўзи. Худодан кўркмаган бандасидан кўрқармиди?!»

* * *

Насибахон оғир ётган кунлари қўни-қўшнilar орасида гап-сўз оралаб қолди. Янга уларга эътибор бермади, бекорчиларнинг майда-чуйда гапига йўйиб қўя қолди. Анавининг тезда пайдо бўлиши ҳам, этагида боласи борлиги ҳам уни шубҳага солмаганди. «Собирали бўй йигитмидики қиз танласа, қайтага боласи бори яхши, фақат сеники-меники деб ажратмаса бўлди», – деганди.

Кундан-кун, ойдан-ой ўтиб болаларнинг қош-кўзи, юриш-туриши барча сирни фош қилди-қўйди. Каромат янганинг тилига «тавба»дан бошқа калима келмади.

Бир куни Салимжон бўйидан баланд кетмонни кўтариб чиқиб келди.

– Деворни бузаман, буви, – деди у йиғламсираб.

– Нега бузасан, жон болам? – деди янга уни ёнига ўтқазиб, бош-кўзини силаркан.

– Бузаман дедимми, бузаман.

– Сенга нима бўлди-а, кўзичоғим, девор сенга нима қилди?

– Билмасам, буви, негадир девор кўзимга жуда хунук кўринаверади, – дея ҳиқилларди у, бувининг эркалашлари бир оз ҳовуридан туширган бўлса ҳам. – Шу бўлмаса, ҳовлида юрганимда ҳам сизни кўриб тураман. Дадам ҳам кўп афсус чекадилар. «Девор қурилди, ўртадан меҳр кўтарилди», – дейдилар.

– Қўйсанг-чи, ўғлим, меҳрни тўсадиган девор ҳовлида бўлмайди, бошқа жойда бўлади.

– Қаерда? – сўради Салимжон бувисининг кўзларига шошиб қараркан.

– Юракда, болам, юракда. Агар инсон юраги Аллоҳга муҳаббат билан лиммо-лим тўлган бўлса, унда девор учун жой қолмайди.

– Тўғри-ку, лекин барибир шу деворни ёмон кўраман. Уни бузгим келаверади.

– Майли, болам, сен бир оз катта бўл, ўшанда кучга тўласан. Кейин бир гап бўлар.

Лекин Салимжон на катта бўлиб, на кучга тўлиб улгурди. Кундан-кун озиб, ранги сарғайиб бораверди. Бир неча кун ётиб қолди-ю, беозоргина, бешарпагина омонатини топширди. Унинг бошига отинойи, Каромат янга ва бир қўшни аёл киришди. Отинойи қибла томонга қараб ўтирганча тиловат бошлади, аёллар жим қулоқ солиб

ўтиришарди. Шу пайт қўшни аёл қўрқув арамлаш:

– Вой шўрим, манави нима? – деб юборди. У бир қўлида ёқасини чангаллаб олган, кўзлари ола-кула бўлиб иккинчи қўли билан боланинг бошини кўрсатиб турарди. Хамма боланинг бошига йиғилди, Салимжоннинг бош териси лопиллаб, нимадир кўтарилиб-пастларди. Отинойи қўлини олиб бориб ўша ерни силаган эди... занглаб кетган игна отилиб чикди. Аёллар бир игнага, бир касалининг тайини чиқмай кундан-кун сўлиб адо бўлган йигитчага қараб лабларини тишлашди. Бир сўз демай отинойига қарадилар. Гап нимадалигини ҳамма англаган, икки ўғилни ўрмалатиб олган ўтай онага бу беозор гўдакнинг ортиқчалик қилгани шу фожиага сабаб бўлганди.

Каромат янга Салимжоннинг энди тинчиб қолган бошини силаб-сийпаб қон йиғларди. Кўзларини ёш боладек жовдиратиб бир отинойига, бир қўшнига қарар, тинмай:

– Вой бола-а-а-м, вой шўрлик бола-а-ам! Бувинг ўлсин, бола-а-м. Қийналибсан-ку, ёмон қийналибсан-ку, болажоним. Сени шу кўйга солганларнинг худо жазосини берсин, – деб уввос тортар, кўзларидан дувиллаб ёш оқарди.

– Бу дунёда қилинган ҳар бир иш учун ажр бор. Яратгангагина аён бўлган бу ҳодисага унинг изни билан биз ҳам шоҳид бўлиб қолдик. Энди ақл билан иш қилмасак бўлмас. Агар гуноҳкорни ошкор қилиб, болани тириштириб олишнинг имкони бўлганда, ўзим бу имонсизнинг жазосини берардим. Лекин ўлган ўлди, энди қолганларни ўйлаш керакми дейман-да. Нима қилса ҳам, бу нонкўрнинг иккита гўдаги бор. Собиралини ҳам оқ ювиб, оқ тараб ўтирибди, нима дейсизлар?

– Нимаям дердик, отинойи? – деди қўшни аёл. – Ёмондан ҳазар лозим, билиб-билмай биз гапирсак,

у ярамас тинч турармиди? Дарров айбини бировга оширади. Бир томонда Кариманинг ҳам бўйи чўзилиб қолган. Ҳамма айбни унга тўнкашдан ҳам тоймас... Ўзини четга олиб қизнинг номини булгаб қўйса, нима қиламиз?

– Собиралига ҳам осон тутиб бўлмайди, шунча ғам, шунча ташвиш... Қўтаролмаслиги мумкин. Менинг гапимга кирсаларинг, ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қола қолсин-а, Кароматхон, нима дейсиз?

Янганинг тилига гап қайдан келсин, у фақат йиғларди.

– Мен келинимга ваъда бергандим, у Карима билан Салимжонни менга омонат деб топширганди. Энди унга нима дейман? Қиёмат куни Насибгинамнинг юзига қандоқ қарайман?.. Вой беозорим болам, сен ўлгунча бувинг ўлса бўлмасмиди?!

– Шу гап шу уйда кўмилсин, – деди отинойи паст, лекин қатъий оҳангда. – Қани, омин, ким уни кўчага олиб чиқса, худо жазосини берсин, Аллоҳу акбар.

Сир сирлигича қолди.

Собирали аввалига роса қуйди. Вақт ўтгач ўғилчалари кўзга кўриниб, улар билан овуниб кетди. Бироқ Каромат янга: «Сизни кўрсам, ичимга қуёш кириб олгандай бўлади, буви», – деб эркаланадиган Салимжонни ҳеч унутолмади. Уни ўйлагани, соғингани сари янги келинни ёмон кўриб кетаверди, келинни қайта ёқтиролмади. У пиширган овқатни емайди, сўрашганда қўли қўлига тегиб кетишидан, ҳатто кийими кийимига тегиб кетишидан сақланади. Ноилож қуруққина сўрашади. Кундоши билан янганинг жуда иноқ яшашганини, она-боладан зиёда бир-бирларига меҳрибон бўлганларини ён-атрофдан эшитган келин ер тепинади, аламига чидай олмайди, аммо эрига шикоят қилишдан нарига ўтолмайди, янгага рўпара келиб бир сўз дейишга эса юраги дов бермайди.

Қизиги, ҳеч кимга улаша олмаган, улашиш тугул ўзида зарраси ҳам бўлмаган меҳрни ўзгалардан олсам дейди, экмай туриб ейман дейди.

* * *

Каромат янга уйга кириб келганда, Карима дастурхонни йиғиштириб олган, уйни обдан тозалашга тушиб кетганди.

– Оббо, қизим-эй, ўзингни уринтирмасанг-чи. Кеча Роҳат амманг йиғиштириб тозалаб берганди. Ҳадеб ким ифлос қилаверарди? Ўтириб бирпас нафасингни ростласанг бўлмайдими?

– Мен турганда, аммам нега тозалайдилар, ўзи шундоғам ишлари етарли, бир ёқда уй иши, бир ёқда давлат иши. Поччамнинг феъли ҳам ўзларига ярашадир?

– Энди, болам, олим одам, бир нарса деб бўлмайди. «Алланарса ёқладилар, шунга ош қилиб дўст-биродарларини айттирамиз», – деб юришибди.

– Диссертация ёқладилар, буви, куёвингиз чакана одам эмас, фан номзоди, қишлоқда битта.

– Майли, болам, илоё, ёмон кўздан асрасин, сенинг болаларинг ҳам олим бўлсин. Кўя қол, болам, шу ишингни...

– Буви, сиз ҳовлидаги сўрида бир оз ёнбошлаб туринг, бир зумда бўламан, – бувисига ялингансимон кулиб қаради-да, қўшиб қўйди: – Мени биласиз-ку, йўқ дейишингизга қўймайман.

Каромат янга энди унга гап уқтириб бўлмаслигини билиб ҳовлига чиқди.

Ҳали пешин намозини ўқишга вақт эрта. Сўрида ҳовлига разм солиб ўтирган янгани яна хаёлиб қочди.

Бу ҳовлига кимлар келиб, кимлар кетмади дейсиз? Баҳорда марварид тут пишиши билан, оломон бозор бошланарди. Бола-чақа дейсизми,

хотин-халажми, барча ўз уйидай кириб-чиқаверарди. Аввалига тутхурлик, кейин гилос, олма, шафтоли... борингки, қишда ҳам қўшниларининг бири кириб, бири чиқарди. Хозир эса бошқача: ҳамма ўзи билан ўзи овора. Бировнинг биров билан иши йўқ. Тут эса ҳамон ўша-ўша: сершоҳ, кўркам, серҳосил... Раҳимберди ака Шамолсойдан олиб келиб улама қилган. Меваси шу қадар ширалики, ҳатто қуритиб қаланқат қилиб бўлмайди, лекин шинниси кони фойда. Энг яхши томони, жуда эрта пишади. Апрельдан ёзнинг ўрталаригача марварид донасидай ялтироқ йирик-йирик мева бераверади, одамларни ҳам, қушларни ҳам сийлайверади, саховати офтоб монанд. У пайтлардаги одамлар ҳам бошқача эди-да. Унинг меҳмондўстлигига яраша эри ҳам кенгфеългина, қўлидан келмаган юмуш йўқ эди ҳисоб. Кўчанинг иши билан бирга ҳовли-жойга қарашни ҳам уддаларди. Дарахтларга, айниқса, жуда эътиборли эди. Шафтолининг ўзидан ўн тупни экиб қўярди: эртапишар, ёзги, кузги, кечпишар... Бири иккинчисига уланиб пишиб ётарди. Чоли тушмагурнинг ҳунари кўп эди: бир туп гилосга беш хил улама қилибди. Ана кўринг томошани: бир томонда қора гилос, бир томонда сариқ олчамбар, бир томонда қизил; бири йирик, бири майда.

Кўчада бир туп қари садақайрағоч бўларди. Танасининг юқори қисмида, шохлари панасида, унча кўзга ташланмайдиган ковак бор экан. Бир куни ҳеч ким йўғида ковакка тупроқ тўлдириб, қиёгул экиб қўйибди. Орадан анча вақт ўтиб кўчада ғала-ғовур бошланиб қолди. Каромат янга эшикдан мўраласа, ҳамма садақайрағоч атрофида тўпланиб турибди. Оёғида чолининг эски калиши эканини ҳам унутиб секин уларга яқинлашди. Караса, йўғон-йўғон шохлар орасида... сафсар гуллар очилиб турибди. Баъзилари шабодага юзи-

ни тутиб, очилган лабларини пирпиратиб одамларни мазах қилса, баъзилари ўзларининг бу қадар юқори жойлашиб қолганларидан ҳайрон: бир ерга, бир кўкка боқади. У ёқда гулларнинг оғзи очилган, бу ёқда одамларнинг. Мазкур ажабтовур томошанинг эгаси эса бу пайт сўриток устида ток тараш билан банд эди.

Кўчадаги можаролар анча чўзилгани, энг муҳими, бу томошани ўзи яратганини биров фаҳлмаётганидан тоқати тоқ бўлган Раҳимберди ака девор оша одамларга бир-икки қараб қўйди. Ҳеч кимнинг қаҳрамонга эътибор бермаётгани у кишига бир оз алам қилдиёв, овозини баралла қўйиб хотинини чақирди:

– Онаси, ковакда ўсган гулга шунча эътибор-у ўстирганга эса қараш йўқ экан-да! Келиб анави ипни узат, анқайганинг етар.

Ҳамма сўритокнинг устидаги Раҳимберди акага ўгирилиб қаради, бирданига гурра кулги кўтарилди.

– Э-э, ака, бўлар-бўлмас ихтиро қилаверадими, киши? Ундан кўра ток тарайдиган аппарат яратинг.

– Ток тарайдигани йилда бир марта ишлайди, яхшиси, хомток қиладиганини ярата қолинг. Йил бўйи асқотади, – дея лужма ташлайди кимдир.

– Аппарат эмиш, нима қиламан уни? Токларим шундоғам хомток қилинмайдиган нав-ку!

– Ие-е, нима дейди бу?

– Йўғ-э, унақаси бўлмаса керагов, уста бува?

– Қайдам, қирайлик-чи, ҳар нарсани кутиш мумкин бу ялтирбошдан.

Эркаклар дув этиб ҳовлига тўлишади. Яна аския авж олади. Аёллар эса шу баҳона сумалак маслаҳатини қилишади. Ким буғдой тозалайди, ким иватади, ким пиширади – бирпасда маслаҳат қилиб тарқалишади.

Сумалак кўпинча отинийнинг уйида бўларди.

Негаки маҳалланинг тўй-ҳашамда ишлатадиган қозон-ўчоғи, идиш-товоғи шу ерда сақланарди. Отинойи саришта, доно аёл эди. Қозон атрофида ҳам турли ривоятлар айтиб берар, ҳамма киприк қокмай эшитарди. Болаларнинг қўлида аткас² дарахтидан ясалган бири-биридан ажойиб ёғоч қошиқ. Ўғил болалар қошиқларни ўзлари ясашар, оналари, сингилларига ҳам ясаб беришарди. Сумалак тугаши билан, қошиқлар ҳам қайгадир йўқолар, янги сумалакка тайёргарлик бошланиши билан яна ўғил болалар қошиқ ясар, қизлар тош теришарди.

Сумалак дармон дейишарди.

Сумалакни байрам қилишарди. У фақат дардларга шифо эмасди-да, у қалбларга ҳам малҳам эди. Сумалак одамларнинг қалбидаги ғуборларни ҳам кетказиб, маҳаллани яқдил қилиб тургани, у туфайли болалар ҳам оға-инидек, опа-сингиллардек иноқ улғайишгани ҳақида кейинги пайтда Каромат янга кўп ўйлайдиган бўлиб қолди. Хеч ким: «Бу бировнинг боласи бўлса, менга нима?» – демасди. Ўзи ҳам маҳалла қизларига уни-буни ўргатишни яхши кўрарди. Кариманинг дугоналари аксар Каромат янганинг ҳовлисида ўйнашарди. Баъзан жанжалга айланиб кетадиган ўйинларига янгани қозиликка чақирганларини ҳамон эслайди.

...Қизлар аввалига муроса билан арғимчоқ учишаётганди. Кўп ўтмай ўйиндан ўқ чиқиб, жанжал бошланди. Ғала-ғовур тинавермагач, янга учала қизни ёнига чақирди.

– Ким яхши сакраганини билмоқчимисизлар? Мабодо жанжал чиқса, айтаман деб ҳаммасини кўриб ўтиргандим. Игнага ип ўтказаман деб чалғибман-да, энг охирини кўролмай қолдим. Энди арғимчоқдан бошқачароқ беллашув қилсак нима дейсизлар?

² Аткас – акация.

– Қанақа беллашув, буви? – чувиллашди қизлар.

– Учовингга учта хонани бераман. Ким тез, ким чиройли йиғиштираркин. Ютганга совғам бор, Роҳат опаларинг шаҳардан китоб келтириб беради, ё бўлмайдими?

– Бўлади, буви, бўлади.

Қизлар ишга киришиб кетишгач, ҳовли анча тинчиб қолди. Бирин-кетин ишни тугатган қизлар бувилари билан бирга ҳамма хонани бирма-бир кўздан кечиришди. Аввал Карима тозалаган хонага киришди. Хона тозалаб супурилган, лекин токчаларига эътибор берилмабди. Кейинги қиз саранжомлаб йиғиштирган, лекин супуришда кўрпачаларнинг тагини унутган. Уларнинг каттароғи, учинчи қиз эса токчаларни ҳам, кўрпачаларнинг тагини ҳам кўздан қочирмаган.

– Қизларим, уй тозалаганда ишни шифтдаги исларни олишдан бошлаш керак. Ис босган уйдан файз-барака кўтарилади. Кейин токчаларини йиғиштириб, охирида ҳеч қаерда ахлат қолдирмай супуриб чиқасиз.

Шундан кейин Карима уч-тўрт кунда бир марта бувисининг уйини йиғиштириб, супуриб қўядиган бўлди...

Бу ҳол Раҳимберди акани жуда қувонтирарди. «Шу қизгинамнинг кўнгли ўксиб қолмасин, дугоналарининг олдида бўйни эгилмасин», – дея уни-бунни олиб берар, унамаганига қўймай чўнтагига пул солиб қўярди.

Раҳматли жуда олижаноб инсон эди-да. Ҳеч кимдан ёрдамини аямасди, айниқса, илм излаганларни қадрларди. Қишлоқдаги ўқимишли одам борки, барига меҳнати сингган эди. Лекин ўзи у қадар рўшнолик кўрмади. Давлат иши деб бор кучи, саломатлигидан айрилди, нафақага чиққанда анча сиқилиб қолди. Танишларидан

кимдир катта амалдор, яна кимдир пулдор, бу эса яримжон бўлиб чеккаланиб қолди.

– Онаси, тилла соат қайси қўлга тақилади, биласанми? – сўраб қолди бир кун.

– Қайдам...

– Билмасанг билиб ол, чап қўлга. Нима учун меҳнатни ўнг қўл қилади-ю, иззатни чап қўл кўради? Чап қўлнинг қилар иши имзосиз хат ёзиш бўлса, енгилтак аёллар ҳақида гапирилганда «чап оёғини босаркан» дейилса...

Каромат янга чолининг ўнг ва чап ҳақидаги фалсафасини жимгина, гапини бўлмай тингларди. Текинқулоқ топилганига тинай демасди чоли тушмагур.

– Уйга, меҳмонхонага, масжидга кираётганда аввал ўнг оёқ қўйиларкан.

– Дадам ҳам шунақа дердилар.

– Ҳа, балли. Буниям сабаби бор экан: агар одам чап оёғини қўяётганда йиқилса, орқага йиқилар экан, ўнг оёғини қўяётганда йиқилса, олдинга йиқилар экан.

– Буни қаранг-а...

– Ош ейсанми, ўнг қўлда егин, хат ёзасанми, ўнг қўлда ёз, оёқ кийимининг аввал ўнгини кий, қарагин-а, онаси, ҳамма нарсаса ўнг, ўнг деймиз, аммо тилла соатни чап қўлга тақамиз, нимага?

– Кўришга қулайдир-да...

– Нима, чап қўл елкада-ю, ўнг қўл белдамиди кўриш қийин бўлгани. Бу ерда бошқа гап бор. Ўйлаб қарасам, кимнинг чап, яъни тескари иши кўп бўлса, унинг ошиғи олчи, у нафс бандаси бўлиб ўзи истаганча дунё моли билан зийнатланаркан. Доимо тўғри бўлганлар эса бу дунё лаззатларидан бебаҳра бўлсалар-да, у дунёда лойиқ мукофот оларканлар.

– Қанақа мукофот?

– Қайнотамнинг бир гаплари бўларди: «Ким

имон аталмиш шарафга лойиқ қўрилган бўлса, у жаннати бўлгай ва рўзи қиёматда номаи аъмоли ўнг қўлига берилгай», – дер эдилар. Ана сенга ўнг қўлнинг мукофоти. Ажабмас, Аллоҳ таоло менинг ҳам бу дунёдаги хайрли ишларимнинг ажру савобини охиратга асраб қўйган бўлса.

...Дарвоза очилиб, китоб-дафтарларини кўтариб Қодирали кириб келди, Каромат янганинг хаёли бўлинди.

– Ассалому алайкум, ойижон, зерикмай ўтириб-сизми?

– Ваалайкум ассалом, чарчамай келяпсанми, болам?

– Карима келганми дейман, – деди у сўриток ёғочларига ташланган қўрпача-ёстикларга ишора қилиб.

– Ҳа, келди-ю, тозаловни бошлаб юборди. Қўй, десам, кўнмайди...

– Арз қияпсизми, бувижон? Мана, уйингиз ойдек бўп қолди, – ичкаридан чангга беланган Карима жиламаганча чиқиб келиб акаси билан саломлашди.

– «Эговиддин»ларинг кўринишмайдими? – сўради Қодирали ҳовлига бирров назар ташларкан.

– Уларнинг боғчаси бор бўлсин...

– Эҳтиёт бўлавер. Болаларни ёшлигида эгиб олиш керак. Ҳозирги болаларга қаттиқ турмаса бўлмайдими дейман-да, ойи? Кўп ота-оналар пул топишнинг пайида, болалар ўз холича...

– Тинчликми ўзи, жуда куйиниб қолдинг. Мактабингда бирор гап бўлдими?

– Кеча бир болага қаттиқ тегувдим, бобосини бошлаб келибди. Бир басавлат одам. «Боламни урганни нақ ейман» деган важоҳат билан келган экан. Ҳайтовур, бафуржа гаплашиб олдик. Дадамни, сизни яхши таниркан, дарров ҳовуридан тушди, салом айтди. «Нўъмон ота сўради денг», – деди.

– Саломат бўлсинлар, Хосилот бува, қариб қолгандирлар?

– Ҳа, қариб қолганлар, лекин анча бардам кўринадилар.

– Бировнинг боласини нега урасан-а, ўғлим? Шу қилиғинг бир кун бошингга ташвиш келтирмаса эди дейман-да.

– Темир ўғирлаган, ўзингиз биласиз, ўқувчилар тўплаган темирларни хонага қулфлаб сақлаб бўлмайдик-ку, тўғрими, ҳовлида, қоровулхонанинг ёнида турарди, тракторга ортишга осон, яланглик. Аввал темирларни топширишган, кейин қоровулнинг кўзини шамғалат қилиб мактаб орқасига олиб ўтиб қўйишган, сўнг яна топширишган, қарабсизки, режани бажариб туришибди-да. Директор: «Биринчи бўлиб режани бажарган синфга футбол тўпи олиб бераман», – деганди. Булар шунисига қизиқишган. Хуллас, қоровул темирларни таниб қолган, кейин мени чақиртирди, шунақа-шунақа ишлар бўлди деди. Каттами-кичикми, барибир, ўғирлик, шунга қаттиқ тегувдим. Лекин ўша отахонга қойил қолдим. «Сиздан ёмонлик чиқмайди, ўғлим, чунки яхши одамларнинг авлодсиз. Ёмоннинг боласи яхшилик қилса, кўп ҳам суюнмаслик керак, чунки бир кун келиб, барибир, аслига тортиб кетиши мумкин. Яхшининг боласи ёмонлик қилса, куюнмаслик лозим. У ҳам аслига қайтади. «Турқи бузукдан кўрқма, хулқи бузукдан кўрқ», – деганлар. Сизнинг бобонгиз ҳалол, бировнинг ҳақидан кўрқадиган авлиё одам эдилар», – дейди. Бобом ҳақларида ажойиб гапларни гапирди.

– Қандай гаплар, бизга ҳам айтинг, ака.

– Эшит бўлмаса. Жума кунларидан бирида у киши бобомни туман марказидаги бекатда учратиб қолибди. «Ҳа, мулла ака, нима қилиб туриб-

сиз?» – деса, «Бир шопирни кутиб турибман. Ўтган жума автобусида шу ергача келгандим, бир сўм берсам, майда йўқ деб пул олмаганди. Шу беш тийинни бериб қўяй деб пешиндан бери кутиб турибман. Асрни ўқишга мачитга бориб келдим, холос. Назаримда, намозга кетганимда, ўтиб кетибди-да», – дебдилар. «Автобуснинг номерини ёки шопирнинг отини билармидингиз?» – деса, «Йўқ, лекин кўрсам танийман – бошида шапкаси бор эди», – дермишлар бобом.

– Вой содда бобом-эй, – деди Карима мириқиб куларкан. – Шапкаси бор шопир қанча-ю...

– Ҳа, ажойиб парҳезли киши эдилар отам раҳматли, – овози салгина титраб гап бошлади Каромат янга. – Хатми Қуръондан тушган пуллари мачитга топшириб, «киптанса»сини йиғиб юрардилар. Бировлар белбоққа нон ўраб берса, йўл-йўлакай бева-бечораларга тарқатиб келардилар. Уялиб олмайман деган кишига: «Хўжа берса, олмайман дема, ёнингга сол, емасанг ема», – деб қўярдилар.

– Бобомни жуда дами ўткир мулла эди дейишадди. Шу ростми, ойи?

– Рост, болам. Отам тинимсиз ибодат қилгувчи эдилар, раҳматли. Бир куни ота-бола икковимиз шолини обжувозга олиб бордик. Одам кўп, ит эгасини танимайди. Навбат бизга келай деганда жанжал чиқиб, биз яна орқароққа сурилиб қолдик. Дадам «астағфируллоҳ» дедилар-да, бир сиқим тупроққа пичирлаб дуо ўқиб уни сувга сепиб юбордилар. Обжувоз таққа тўхтади. Одамлар бир-бирларига ажабланиб қарашди, айрим каттароқлар дадам томонга имлаганди, ҳамма гап ни-мада эканини англади. Дарҳол шолимизни обжувозга солишди...

* * *

Каромат янганинг айтганича бор эди. Мулла Жаъфарали одмигина, камсуқум, чин мусулмон киши бўлган. Мана шу «айб»лари учун шўро ҳукумати томонидан йигирма беш йил озодликдан маҳрум қилинганди.

Нотинч замонлар. У пайтда имон ҳақида, ислом ва эътиқод ҳақида гапириш мумкин эмасди. Замоннинг қалтислигини сезган мулла Жаъфарали доим эҳтиёткорлик билан иш қўрар, намоз ўқиётганда деразаларга қават-қават парда тутиб қўярди. Энг нодир, камёб китобларни уй ичидаги чуқур-чуқур токчаларга жойлаштириб, устини ўраб ташлаб, кейин сувоқ қилиб юборганди. Шунда ҳам ярамас исковучлардан бири кечалари девор ошиб ҳовлига кириб у кишини ибодат қилаётган пайтларида «қўлга туширди». Отасини олиб кетишгач, уй-жой, мол-мулк қатори яширишга улгурилмаган китоблар ҳам мусодара қилинди. Уларни нима қўйга солишгани ҳанузгача янганинг эсида: аввал кўчага олиб чиқиб ташлашди. Кейин ўт ёқишди. Олов тезлашиб улгурмай, бир отлик ўқдай учиб келди-ю, ерга сакраб тушиб бақира кетди:

– Ўчирларинг, ўчирларинг ўтни! – бақириб-чақириб жоҳилларни инсофга чақираётган бу киши ҳосилот Нўъмон ака эди. – Нега ёқасанлар? Мақсад шуларни йўқ қилишми? Ана, дарёга оқизларинг, кулини ҳам қолдирмай оқизиб юбор, менга деса!..

Бу одамнинг ҳайбатидан чўчидиларми ё инсофга келдиларми, ҳайтовур, китобларни ҳам, кулини ҳам дарёга оқизишди.

Улар кетгач, Нўъмон ака атрофдагиларнинг аламли нигоҳларига тик қараёлмай шундай деганди:

– Халойиқ, мени жоҳилликда айблашга шошиланг. Китоблар дарёга ташланса, муқаддас ёзувларини сув ювиб оқадими? Сизу бизга ўхша-

ганлар уни юз-кўзларига суртиб ювинадиларми? Кули оёқ остида хор бўлмай шу сувга қўшиладимми ё мен нотўғри иш қилдимми, яхшилар?

– Йўғ-э, Ҳосилот бува, гапларингиз маънили, тўғри қилдингиз.

Нўъмон ака бутун оилани ўз ҳовлисига кўчириб олиб кетди. Барваста қоматли, қалин қора қошли, кўзлари чакнаб турадиган, қиррабурун бу одам етимпарварлиги, камбағалпарварлиги билан ном чиқарганди. Таланган рўзгорни қайта тиклади, оталари келгунча, болаларни ёлғизлатмади.

Ҳайтовур, мулла Жаъфарали тезда оқланди. Бир ярим йил чамаси қамоқда ўтиргач, тўсатдан уни озодликка чиқаришди. Ўша саодатли кунларнинг бирида жажжи Каромат отасининг пинжиги суқилиб, танчада ўтириб суҳбатлашаётган икки қадрдонининг гапларига кулоқ тутди. Отасининг шивирлабгина айтган гаплари ҳамон ёдида.

...Уни қаторасига ичма-ич қилиб қурилган еттинчи хонага олиб кириб қамашибди. Отаси ибодатни сира канда қилмабди. Ҳар гал таҳорат ниятида ўринларидан туришлари билан, эшикларнинг қулфи шарақлаб очилиб кетар, соқчилар турган ерида тош қотарканлар. Ташқарига чиқиб таҳорат олиб кирганларида эса, эшиклар ўз-ўзидан ёпилиб, қулфланар, соқчилар ҳам яна ўз ҳолига қайтишаркан. Деярли ҳар куни навбатчи соқчилардан бир нечтаси қамоқхона бошлиғининг олдига бориб воқеани арз қилар ва бошқа ишга жўнатишларини ёлвориб сўрашаркан. Бошлиқ эса кимгадир «хўп» деб, кимгадир дўқ қилиб юраверишди. Бир куни даҳшатли сел келаётгани ҳақида хабар тарқалибди. Соқчиларнинг каттаси қамоқхона бошлиғининг олдига бориб:

– Шу мулланинг жуда дами ўткир, агар сиз айтсангиз, дуо қилиб худодан сўраб селни тўхтатади, – дебди.

– Нималар деяпсан? – энсаси қотибди бошлиқнинг. – Селни тўхтатиш кимнинг ҳам қўлидан келарди?!

– Унга айтиб кўрайлик, ўртоқ начальник, – зорланибди катта соқчи вазият тобора жиддийлаша бошлагач. – Хар иш худодан дейишади. Мабодо мулладан бирор иш чиқмаса ҳам, ҳеч нарса йўқотмаймиз-ку...

– Майли, – ночор рози бўлибди бошлиқ. – Чақиринглар.

Мулла Жаъфаралига озодлик ваъда қилиб, сел келаётган томонни кўрсатишибди. У ялангликда ўтирганча намоз ўқиб дуо қилиш билан банд бўлибди. Ваҳимали сув тошқини беш-ўн метр қолганда тўхтаб, баланд бир шийпон кўринишида у кишининг боши томонида музга айланибди. Дуодан бир зум бўлса-да тўхтамабдилар. Анча пайт ўтиб муз қарсиллаб синиб, сув ўз йўлига – дарё томонга сурилибди.

«Ё қудратингдан, худойим», «Ё қудратингдан, яратган эгам», «Астаффируллоҳ, астаффируллоҳ», – деб ўтирган Нўмон ака отасининг қўлларини олиб, юз-кўзларига суртиб, нуқул бир гапни такрорларди:

– Қасд қилганлар паст бўлди-ку, мулла ака, илоё, кўрган-боққанингиз шу бўлсин. Болаларингизга ўзингиз эга бўлинг.

Шу пайт эшик оҳиста очилиб, олти-етти ёшли бир малласоч бола мўралади.

– Ие, бу йигитча ким бўлди? – сўради мулла Жаъфарали.

– Бу Миша.

– Буми, бу Абдухалил.

Каромат билан Нўмон ака битта саволга бараварига икки хил жавоб беришди.

– Миша – Абдухалил денглар, қани ёнимга келчи, бир сўрашиб қўяйлик. Бола ийманиб, қўлларини кўксига қўйиб:

– Ассалому алайкум, – деди.

– Ваалайкум ассалом, мулло бўлинг, тилло бўлинг.

Нўъмон ака унинг қўлига бир сиқим майиз бериб: «Бора қол, ўғлим, ўйнайвер», – деб чиқариб юборди ва мулла аканинг савол томиб турган нигоҳини сезиб гап бошлади:

– Етимхонадан опкелганман. Болаларга нон олиб боргандим. Тетикрокқина бир бола кўз олдимда бошига бир уриб бунинг нонини олиб қўйди. Йиғлаганича қолди. Кўнглим бўлмай эртасига яна бордим. Нонни биринчи шунинг қўлига тутқаздим, ёнидаги шеригига бергунимча яна йиғлаб турибди-да, ҳатто ким олганини билмайди. Кейин етаклаб келавердим. Мана, бир чиройли юрибди ака-укалари билан ўйнаб.

– Миллати, дини қанақа экан бу боланинг?

– Миллатини билмадим, лекин мусулмон экан.

– Қаердан билдингиз?

– Э-э-э, нимасини айтасиз, мулла ака, бу ёғи жуда қизиқ бўлди. Бу бола кофирми, мусулмонми, ҳатна бўлганми, йўқми, бошим қотиб юрган эдим, миямга бир фикр келиб қолди.

– Хўш, хўш...

– Шу тенги болалардан беш-ўнтасини чақириб ҳовлида бир оз ишлатгандай бўлдим-да, энди бир ҳовузда чўмилиб чиқинглар, беҳилардан енглар деб ўзим четрокқа кетдим. Узоқрокдан кузата бошладим. Болалар роса чўмилишди, кейин ҳовузга эгилиб пишиб ётган беҳилардан оламиз деб сувдан чиқмаёқ сакрай бошлашди. Ўзиям роса мазза қилишди. Мен ҳам мақсадимга етдим. Боланинг мусулмон экани маълум бўлгач, унга олти калимани ёдлатдим, бир қўй сўйиб ҳатми Қуръон қилдим. Мулла акалардан уч-тўртталари келишди, йигитча уларга чиройли қилиб ўргатганларимни айтиб берди денг. Кейин Ориф махсум от қўйиб бердилар Абдухалил деб.

– Бай-бай-бай, Нўъмонжон ука, биз ҳам одам-миз деб бош кўтариб юрибмиз-а, ана чин одамий-лиг-у, мана ҳақиқий мусулмончилик. Умрингиздан барака топинг, илойим. Иншооллоҳ, шу етим сизни охиратда ҳам қўллайди. Яна бир томони шуки, агар боланинг ота-онаси ўлиб кетишган бўлса, уларга ҳам савоби етиб боради, ахир, унинг тилига, дилига Аллоҳ каломини жойлабсиз-а.

– Ажабмас, мулла ака.

– Ҳай, омин, – деди-ю, узундан-узоқ дуо ўқиди мулла Жаъфарали.

Шундан сўнг улар янги ҳовлига уннаб юборишди. Ҳаёт яна ўз изига тушиб кетди.

* * *

Чойни янгилаб келган Кариманинг юзларида хавотир сезилди.

– Ҳа, болам, тинчликми? Ғалатироқ ўтирибсан?

– Уйимиз томонда бақир-чақир эшитилгандай бўлди. Буви, мен турай, анча қолиб кетдим.

Каримани дуо қилиб кузатган янга ҳовлида куйманиб юрган Қодиралининг ҳам кўчага чопиб чиқиб кетганини кўриб кўнгли ғаш бўлди. У ҳам беихтиёр қўшни ҳовли томонга юрди, лекин бир оз ўйланиб турди-да, секин ортга қайтиб даҳлизга кириб кетди. Аммо узоқ ўтиролмади, нафаси қисаётгандай юраги ҳовлиқаверди.

Шу алпозда қанча ўтирганини билмайди, бир пайт келини салом бериб кириб келди. Юз-кўзи қизарган, кўзларида ёш тўкилай-тўкилай деб тўлиб турибди.

– Келдингми, қизим, нима гап, сиқилган кўри-насан, тинчликми?

– Ойи, Мафтунадан хабар олгани кирувдим, шунга бир оз кечикдим.

– Вой болам, шунга сиқилдингми, жиянинг соғайиб, ўйнаб-кулиб кетса бўлгани, уй ишлари

тугармиди? Карима келиб ҳамма ёқни тозалади, невараларим аллақачон овқатни пишириб қўйишди, сен дарров юзингни юв, овқатланиб ол.

– Ойи, мен опамникига борайми дегандим, – келинининг овозидаги титроқ янганинг дардди дилига оташ ташлади.

– Хай, болам, очикроқ гапирасанми, нима бўлди ўзи?

– Мафтуна ўлиб қолди.

– Вой ўлмасам, қачон?

– Кечами, аввалги куними, билмайман.

– Бу нима деганинг, ҳар қуни хабар ол, опангни ёлғизлатма дегандим-ку, кеча бормаганмидинг?

– Боргандим. Хеч гап йўқ эди, – Матлубахон тўлиқиб турганди, шундай деди-ю, ҳўнграб йиғлаб юборди. Янга унинг ёнига ўтириб бошини кўксига босди, пешонасини силади, оғзига чой тутди. Келини йиғлаб-йиғлаб пасайди.

– Ойи, ҳеч кимда диёнат қолмабди. Икки кун олдин ўлган боланинг икки тарафига вентилятор қўйиб, ўлик айнимасин деб хонани совутиб сақлабди-я уйинг куйгурлар. Ҳар ярим соатда биттаси чиқади «шу дорилар керак» деб. Бу дориларнинг қимматлигини айтинг. Поччамнинг кўзига пул кўринмади. «Қизим тирик қолса бўлди», – деб икки кундан бери врачларнинг ҳаром киссаси учун ишлабди.

– Қўйсанг-чи, қизим, дўхтирлар ундай қилмайди.

– Ойи, жон ойи, мен сизга ҳеч ёлғон гапирганманми? Ишдан қайтишда кирдим, ҳар кунгидек ҳамма ўша ерда экан. Мен ҳам турувдим, бир таниш фаррош аёл имлаб чақирди, яқинроқ борсам: «Дори олишни тўхтатинглар, бола аллақачон ўлган, дўхтирлар поччангизни соғиб ичяпти», – деди-ю, тез-тез юриб кириб кетди. Нима қиларимни, нима деяримни билмайман, рангим ўчиб кетган, ше-

килли, ҳаммаси мени ўраб олишди. Ўзимни зўрға қўлга олдим-у, шундай-шундай бўлибди дедим. Киёмат кўпди, ойи, опам ўзини билмай қолди. Поччам: «Ҳам молимдан, ҳам жонимдан айрилдим, йигитлигимни ер билан битта қилди лаънатилар, ҳаммасини ёқаман», – деб ўзини кўтариб ураверди. Акам милиция чақирди, терговчи, прокурор...

– Вой ўлай, одамларга нима бўлган, пул деб шунчаликка борадими-а? Аллоҳнинг қаҳридан ҳам қўрқмайдими булар?!

– Ойи, булар одаммас, булар шайтон, ундан ҳам баттар.

– Энди, болам, ҳаммамизга сабр берсин. Овқат тайёр, сени зўрламайман, лекин ўтганича еб олсанг яхши бўларди, бўш қоп тик турмайди, биласан. Кейин секин жўнайвер, болалардан хотиржам бўлгин, менам, тинчлик бўлиб турса, эртага овқат-повқат қилиб ўтиб бораман.

Янга, келини кетганидан кейин ҳам, анчагача ўзига келолмай ўтирди. Юраги қинидан чиққудек уради, қовурғалари баттарроқ қайрилиб кетаётгандай зирқирайди, аъзойи бадани қақшайди. «Охирзамон деганлари шу бўлса керак-да», – деб пичирлаб қўяди, туриб-туролмайди, ўтириб-ўтиролмайди. Ўчакишгандай, Қодирали ҳам чиқа қолмади. «Қандок кунларга қолдик-а?» – деди-да, ўрнидан туриб ховлидаги сўрига охиста ёнбошлади. Тароватли ёз оқшомида сўри жуда гаштли бўлади. Янга бўғот билан ишком орасидан осмонга узоқ термилди. Ҳар куни худди шу ерда, шу лаҳзада жимитдеккина хабарчи юлдуз пайдо бўлади. Бирданига лип этиб кўринади. Кўринади-ю, кўзларини пирпиратиб бир очиб, бир юмиб самонинг олис-олис нукталаригача кўздан кечириб чиқади. Кейин, ҳеч қандай хавф йўқлигидан қувониб бўлса керак, турган жойида

дик-дик сакрайди-да, шерикларини имлайди. Юлдузлар аввалига секин-секин, битта-битта кўриниш берадилар. Дастлаб улар ҳам дир-дир қалтираётгандай, атрофга олазarak боқаётгандай туюладилар. Бир оздан сўнг барча ҳадик ортда қолади. Турли ранг, турли ишва, турли навозиш ила симобий доначаларнинг самовий рақси бошланади. Хохлаганларича шўхлик қиладилар, кўнгил майлига бериладилар. Айримлари у ёқдан-бу ёққа чопқилласа, айримлари ғуж-ғуж бўлиб оймоманинг ғийбатини қиладилар. Бунини сезган оймома уларга ўроғини ўқталади. Шунда баъзи бир қуёнюралар зувиллаганича самонинг бошқа бир бурчига учиб кетадилар. Қолганлари юракларини ховучлаб, кўзларини пирпиратиб узр-маъзур қиладилар. Бундан ҳаволанган оймома содиқ кўриқчилар қуршовида янада юксалади, теваракка мағрур назар ташлайди: «Хали тонгга анча бор. Унгача нима гап, нима сўз... Минг ишва, минг ноз билан порласаларинг-да, баринг тонгда заволга юз тутасанлар-ку», – дейётгандай ним табассум билан бурнини жийиради. Туннинг муқаддимаси билан хотимаси ҳам инсон ҳаётининг ибтидо ва интиҳосига ўхшайди. Йиғи-сиғи билан дунёга келган инсон йиғи-сиғи билан ҳаётга алвидо айтади. Қонталаш бўлиб ботган қуёш қонталаш бўлиб отади. Ҳеч бир инсон ҳаёти ўхшаш бўлмаганидек, кунлар ҳам бир-бирини такрорламайди.

Янга охиста энтикиб қўйди. Шабада гулларнинг райҳон иси аралаш ажабтовур бўйини унга тортиқ қилди. Шу билан ўз ишини қойиллатгандек тўхтади-қолди. Аста тебранган ток барглари яна тош қотдилар.

У ўрнидан туриб иккиланибгина дарвоза томон юрди. Эшикка қўл узатганди, кўчада қўшни эркаларнинг ғўнғир-ғўнғири эшитилди. Беихтиёр

қулоғига чалинган гаплардан боши ғовлаб кетди. Ортиқ бир қадам ҳам юролмай қолди.

– Эркак киши бунақа бетайин бўлмайди-да! Хотиннинг топган ҳаром пуллари е-е-б ётадимми энди?!

– Рашки йўқ эркак – даюс дейилган. Хотин кишининг ёмон йўлга кириб кетишига ана шунақалар сабаб бўлади. Бошида эри бор хотин ўзига ортиқча зеб бериб юбордими, бундан яхшилик чиқмайди. Тунов кун айтувдим бу сўхтаси совуққа: «Хотинингни мунча бежайсан ё эрга бермоқчимисан?» – деб.

– Замон кўтармайди-да, акалар, – бу Собиралининг кичик ўғли Ғанишернинг овози эди, шекилли. – Бўлмаса, мана шу симёғочга чандиб боғлаб ташлардим. Ўтган-кетган юзига тупуриб ўтсин деб...

– Қўйсанг-чи, ука, симёғоч шўрликда нима айб?!

Орадан анча вақт ўтиб ҳовлида Қодирали кўринди. Ойисининг олдига киришини ҳам, кирмаслигини ҳам билмай бир оз тараддудланди.

– Қодирали, нима гап, акангникида тинчликми? – ичкаридан туриб сўради янга.

Энди бор гапни яшириб бўлмаслигини тушунган Қодирали уйга кириб пойгакка чўкди.

– Ойи, акамникида иш чатоқ. Келинлари жуда хунук қилиқ чиқарибди... Айтишга тил бормади. Хумас, Ғанишер хотинидан сал-пал шубҳаланиб юраркан. Шу бутун изма-из бориб йўлда кўздан қочирибди. Кейин у ёқ-бу ёққа қараб нима қиларини билмай турса, янгаси кўриниб қолибди, ясан-тусан жуда бошқача... Хайрон бўлиб энди унинг орқасидан кузатибди. Кўп қаватли уйнинг йўлагига кириб уни ҳам йўқотиб, тусмоллаб юқорига кўтарилла бошлабди. Энди иккинчи қаватга кўтарилган экан ҳамки, бақир-чақир, қасур-қусур бошланиб кетибди. Эшик олдига бориб мўраласа, икки хотин бир-бирини юмма талаб, оғзига келган ёмон гап билан ҳақоратлаётганмиш...

Ғанишер куйиб кетибди:

«Ака, қайси тошга бошимни урай, жон ака? Манави икки манжалақи бир бойвачча билан дон олишиб юраркан, бир-биридан беҳабар. Бугун нима жин уриб бир пайтда бориб қолибди. Янгам ўз калити билан эшикни очиб кирса, ўйнаши овсини билан... Нақ қиёмат бўлаётувди, шартта ичкарига кириб бордим-у, икковини дод-войига қарамай машинага босиб олиб келдим, – дейди».

– Вой тавба, вой ўлмасам, – янганинг юраги тоvonига тушиб қолгандек эди гўё.

– Ғанишер уриб-суриб хотинини ҳайдаб юборди, лекин акасига гап уқтиролмади. «Хотин меники, нима қилса ҳам рўзғорни эплаб турибди. Мен ишга ярамасам, буни ҳайдаб юборсам, болаларимни сен боқасанми? Ишинг бўлмасин, пул топяпти, касалимни даволатяпти. Ҳеч қаерга кетмайди», – деб оёқ тираб туриб олди. Охири: «Фоҳиша билан бир томнинг остида турмайман», – деб бир қур кийимларини олиб Ғанишернинг ўзи кетиб қолди. Катталарнинг ҳай-ҳайлашига ҳам қарамади.

– Ғанишер-ку бир йўлини топиб кетар, ҳар ҳолда, соғлом. Бола-чақаси йўқ. Лекин акасини билмадим, – деди Кодирали ойисининг ҳамон ўзига келолмай, қўлидаги чойни тўкиб юборгудек титраб тутганидан беҳабар.

– Акасига нима қипти? – деди янга ўша титрок билан.

– Ким билади дейсиз? Кўзлари ғалати, ҳадеб маъносиз илжаяди, қилиқлари соғ одамникига сира ўхшамайди. Мияси бир оз чалғиганов.

– Бўлса бордир, болам, бўлса бордир, – деди Каромат янга. Нохос кўз олдига яна Салимжоннинг териси лопиллаб турган мияси келди... – Аканг қалай? – деди, ниҳоят, ўғлига қараб.

– Акамни сўраманг, ойи, ҳуши ўзида эмас. Асида-ку, бундан баттарига лойиқ. Ким уни...

– Ҳай-ҳай, Кодирали, сенга нима бўлди, ўғлим? Том босганни бўғот туртмайди.

– Тўғри айтдингиз. Мен уни туртмайман, худо уриб қўйибди-ку, ойи. Мевали дарахтни қийратганни худо ҳам қийратаркан-да...

* * *

Куфр аҳлидай ичию таши зулматга бурканган узун тун. Кўкда ой кўринмайди. Ҳар кеча ўйноқи юлдузларга пойлоқчилик қилиб, заминни оппоқ нурларига қориштириб тургувчи оймомо ҳам бу-гунги ёмон ишлардан хижолат тортиб уялганидан булутлар панасига ўтиб олган.

Совук, тунд кечада кимдир йиғлаб, кимдир тўлғониб, яна кимдир эса шукр ва сабр ила ибодат қилиб тонг оттирди. Лекин «Энди нима бўлади?» деган савол ҳамон жавобсиз. Намоз қушининг чиркиллаши билан Каромат янганинг уйғониши ҳамиша бир пайтга тўғри келади. Мана неча йил-дирки, ҳовлисида шу қуш яшайди. Ҳар гал намоз пайти бўлиши билан сайрай бошлайди. Айниқ-са, унинг шомдаги нағмаси жуда ўткир. Жонини жабборга бергудай тинимсиз чирқиллайди, мушт-дайгина жуссасида шунча куч, шунча қудрат...

Гўё, «Эй ғафлат бандаси, яна бир ёруғ кунинг ўтиб, тун бошланяпти, ҳаракатингни қилиб кол», дея огоҳлантираётгандай.

Тонг отиб кун ёриша бошлагач, Каромат янга бор томонга ўтди. Кесилган ёнғоқ мевалари ҳар томонга сочилиб ётарди. Бирининг пўсти арчилиб яланғочланган, бири ярим яланғоч. Пўсти арчилмаган ёнғоқлар эса хануз шоҳларни безаб турибди. Лекин улар ҳам бу туришлари ўткинчи эканидан ўкинаётгандай бош эгишган.

Борнинг мусаффо ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олаётган янганинг кўнглида кутилмаган таскин

пайдо бўлди: «Яхшиям, Собирали ёнғоқни кесибди. Бутунлай ҳовлини эгаллаб қуёшни тўсиб қўйган экан. Мана, ҳаммаёқ очилиб, чиройли бўлиб қолибди. Энди совуқ тушмай шохларини ҳам йиғиштириб ола қолса эди. Тавба, нималар деяпман, мияси ачиган кампир, бечора ўз ёғига ўзи қоврилиб ётгандир. Хабар олгани чиқсаммикан-а?...»

Осмондаги қуёш ердаги қуёшга бас кела оламанми, йўқми дегандек иккиланиб булутлар орасида бир кўриниб, бир кўринмай, қизариб-бўзариб юқориларди.

Кун қизариб ботса, қизингни узат, тонг қизариб отса, томингни тузат дейишади. Энди бу ёғи куз. Чўл демай, бўстон демай, гул демай, тикон демай бутун заминни қучоғига олган бобо қуёш ҳамон юқориларди...

ҲИКОЯЛАР

ДУОНИНГ ҚУДРАТИ

– «Аҳмоққа Косон бир тош», – демоқчисан-да? А?!

Майли, гапир, ичингда қолиб кетмасин, қаригандан кейин шу-да, аҳмоқ ҳам бўласан, анқов ҳам...

– Э-э-э, қўйинг, дадаси, ким сизни аҳмоқ деди? Совуқ кунда шундан шунга бориб қийналиб қолманг деб айтдим-да. Қишши қирови кўриниб, изғирин изғиб қолган бўлса... Кейин... домла поччамнинг ҳам аҳволлари унча яхшимас.

– Вей хотин, совуқ кўчадамас, сени ичингда, билдингми?! Сени нафасингда?! Хўпми?!

– Билганингизни қилинг, тўғри гап гапириб ба-

лога қоласан киши. Ҳа, айтгандай, мен Иноятхон-
никига бораман... Зарил бўп қолди-да, ахир. Бола-
ларига қарашиб турмасам бўлмайди.

– Ҳа, сизики ҳамиша зарил, бизики нозарил-да.
Болаларига қарашармиш... Қизингизни қайнона-
си бор эди, адашмасам. Гуссимасдай келадиган.
Иши сизга қараб қолмагандир?..

– Қайнонасининг амакиси вафот қилганлар-ку,
у киши ҳали азахонадан келмади.

– Оббо, оғзингизниям қиров боғлаб кетди-ку,
онажониси.

– Э-э-э, қанақа инсонсиз ўзи?! Азани аза дейди-
ми, ахир? Э, боринг-э...

– Ассалому алайкум, – яхшиям, эшикдан юз-қўз-
лари кулгудан чақнаб ўртанча ўғиллари Ботиржон
кириб келди. Йўқса, бу чол-камбир яна қанча
ғижжиллашар эдилар, номаълум.

– Ваалайкум ассалом, – деди Нўъмон ота қоп-қо-
ра қош-қўзларию миқти гавдаси ўзига қуйиб қўй-
гандек ўхшаш ўғлига қараб.

– Келдингми, болам? – онаси унинг эгилган елка-
сига оҳиста уриб қўйди. – Жуда хурсанд кўринасан.

– Ойлик олдим, – илжайди Ботир қўлидаги
яп-янги 25 сўмлик пулни уларга кўрсатиб.

– Айтдим-а тез қайтибсиз деб, энди «бу-у-унча»
пулни нима қиларкинмиз? – кап-катта йигит бўл-
са ҳам уялиб, қимтиниб турган ўғлини ҳазиломуз
саволга тутди Нўъмон ота.

– Нима қилардик, бозор куни бўғоз қўй оламиз.
Бобом айтардилар-ку: «Кузда олсанг бўғоз қўй ол,
икки баравар фойда қиласан», – деб.

– Майли, майли, баракасини берсин, мен кета
қолай-а, дадаси, яхши ўтиринглар.

– Яхши боринг, онаси, яхши боринг...

Отасининг кинояли илтифотидан Ботир ажаб-
ланди.

– Ҳа, дада, тинчликми?

– Тинчлик, болам, тинчлик... Тўйга кетяпман, Косонсойга.

– Асқар тоғамникигами, менам борай.

«Сен етмай турувдинг ўзиям», – дегандай Нўъмон ота силтаброқ гапирди:

– Асқар тоғангникига эмас, бошқа биродарим-никига, Аҳмаджон деган.

– Майли-да, боравераман. Ҳов бир йили маза қилиб ўйнаб келгандим.

– Ўғлим, тагин «кап-катта йигитни эргаштириб келганини» деб жўраларим устимдан кулиб юришмасин, қўя қол.

– Ўзингиз минг марта айтасиз-ку: «Мол орттирма, дўст орттир», – деб.

Нўъмон ота ўйланиб қолди. «Борса борар, чой-пой ташиб, ўртоқлари билан бирга хизмат қилиб юрар».

– Йигитнинг сазаси ўлгунча...

– Бўлди, бўлди, масал тўқимай қўя қол. Борсанг борарсан, бошимда юрармидинг?..

Ботир тезда тайёр бўла қолди. Нўъмон ота ҳовлини катта ўғли ва келинига топшириб, Ботирни олдига солиб кўчага чиққач:

– Домла поччамга учраб у кишининг дуоларини олиб чиқайлик, ўғлим, – деди ва мулла Жаъфар Охуннинг уйи томон бурилди. Ҳовлига кириб бир-икки йўталиб қўйди-ю, кадрдон ҳужрага қараб юрди.

Ботирнинг назарида таниш ҳужра янада ёришиб кетгандай эди. Сандалнинг бир ёғида ётган мулла Жаъфар ҳам, унинг доимий ёзиғлик тургувчи оппоқ кигиз жойнамози ҳам гўё нурга фарқ бўлгандай. Айниқса, жойнамозга кўзи тушган киши бундайин оқликни, бундайин покликни ҳеч қачон кўрмаганига амин бўларди. Салом-алиқдан сўнг сандалга ўтиришаётганда Нўъмон ота ўғлига им қокди. Ботир тушунди. Отаси бу билан «эхтиёт бўл» демоқчи. Сандал ўтхонасининг ёнида таҳорат учун ҳамиша бир чойдиш сув илиб турарди...

Фотиҳадан сўнг Нўъмон ота сўз бошлади:

– Домла, Косонсойга тўйга кетяпмиз, йўл олди-дан би-и-ир дуо олайлик деб киргандик.

– Муни қаранг-а, мулла Нўъмон, ўзиям сиз-ни дилаб ўтиргандим. Ваъдангизни бир эслатиб қўйиш керакмиди деб. Эсингиздами, жонимнинг эгаси – Аллоҳ, жасадимнинг эгаси – сиз. Ишқилиб, мендан хабардор туринг.

Нўъмон отанинг юраги шувиллаб кетди.

– Бу нима деганингиз, домла, кўринишингиз жуда яхши, ҳеч ким сизни касал демайди, бунақа совуқ гапни қўйинг.

– Эҳтиёт шарт, айтдим-қўйдим-да. Омонатнинг ҳақиқий эгаси эшик қоқиб қолса, «лаббай»да буёғи.

– Ҳаммамиз ҳам шу, домла... – бу доно одамга яраша сўз тополмагандай Нўъмон ота жим қолди. Сўнг овозига қувноқ тус бериб: – Мана, Ботир ўғ-лингиз ҳам бугун ойлик олибди, ёзга чиқиб уйлай-миз, тўйларда бош бўлинг, илоҳим, – деди.

Домла ёқимли жилмайиб бош ирғадилар.

– Биз энди турайлик, узоқ йўл, асргача етиб ол-сак, яхши бўларди, – деди рухсат сўрагандек дом-лага қараб Нўъмон ота.

– Майли, майли, – дуога қўл очган домланинг оғзидан чиқаётган сўзлар шу қадар майин эдики, Аллоҳнинг номию каломини тинмай такрорлагувчи лаблари ҳар бир товушни силаб-сийпаб чиқараёт-ганга ўхшарди. Унинг овози қулоққа сира ўқдай қа-далмас, билъакс, секингина сирғалиб кириб юракка чиппа ёпишарди-қоларди. Домла юракларни энтик-тирувчи сеҳрли овозда узоқ дуо қилдилар. Ота-бо-лани қузатаётганларида Ботирга меҳр тўла нигоҳла-рини қадаб: «Аллоҳ ёр бўлсин», – деб қўйдилар.

Ташқарига чиққач отасининг боши ҳам бўлиб қолганини кўриб Ботирнинг кўнгли хижил тортди.

– Ҳа, дада, ўйланиб қолдингиз.

– Менга қара, болам, отанг ўргилсин, кел бир

марта сўзимни ол, – шартта тўхтади ҳосилот бува. – Шу сафар уйда бўлиб тургин. Онанг кетди, мен кетаман. Аллоҳ ёмон кунни йироқ қилсин-у, билиб бўлмайди-да.

– Хўп, дада, сиқилманг, бормасам бормаи қўявераман, – Ботир дадасининг кўнглини кўтара бошлади, – домланинг доимги гаплари-ку булар, кўнглингизга олманг. Туппа-тузук ўтирибдилар. Сиз хотиржам бориб келаверинг.

– Раҳмат, болам, кўз-қулоқ бўп туринглар. Мен бораи, бўлмаса.

Нўъмон ота аввалига секин-секин юрди, кўча бошига етай деганда чакмонини химариб белбоғига қистириб олди ва қадамини жадаллаштирди.

Ботир қайтиб кирганидан ажабланганларга: «Нима зарил совуқни кунида?» – деб қўйди-ю, ичкарига кириб кетди.

* * *

Бемаврид шовкиндан Ботир чўчиб уйғонди. Эшик тарақлар, кимдир бўғиқ овоз билан чақирарди. Шошинч елкасига тўнини ташлади-ю, ташқарига югурди. Дарвозани очиши билан, мулла Жаъфар домланинг ўғиллари Камолиддин «дадамлардан айрилиб қолдик» деб уни қучоқлаб олганча ўксиниб-ўксиниб йиғлай бошлади. Унинг қизариб, шишиб кетган ёшли кўзларини кўриб оқ уйқуси ўчиб кетган Ботирнинг ҳамма ёғи музлаб қолгандай бўлди. Қадрдонининг елкасига бош қўйганча ўкраб-ўкраб йиғлаб юборди.

– Янгам... – дея гап бошлаган Камолиддинни Ботир тўхтатди:

– Хотиржам бўлинг, ака. Ҳозир ойимни олиб чиқиб бораман.

Уйга кираётиб акасига дуч келган Ботир унга аҳволни шоша-пиша тушунтирган бўлди-ю, ўзи иссиқ кийиниб опасиники томон чопди.

Совуқ хабар Ибодат холани ҳам, Иноятхонни

хам бирдек гангитиб қўйди. Хушини йўқотаёзган она тап этиб ерга ўтириб қолди, чала тугилган рўмоли бошидан учди. Оппоқ сочларини юлгудек бўлиб дод солди. Опа-ука уни алдаб-сулдаб ичкарига олишди.

– Нима деган одам бўлдики энди, ўғлим, неча йиллик кадрдонимиз, эл-халқ нима дейди? Домла поччам ҳаммага уқтириб юрардилар қабрга Нўмонжон қўяди деб. Вой, бу даданг-эй, «хотинни гапига кирадиган аҳмоғинг йўқ» деб мени адоёйи тамом қилади, – кампир дам домланинг ўлими учун қайғурса, дам шундай кунда тўйма-тўй юриб лафзсизлик тамғасига дучор бўлай деб турган эри учун қайғулар, сира босилай демас, аксинча, осмонга қўтарилиб, ерга тушарди.

– Ойи, йиғлайверманг, қўйинг энди, ойижон, ундан кўра жўнай қолинглар, ўша ерда бўлганингиз яхши, туринг энди, – Иноятхоннинг йиғламсираб айтган сўзлари, овутишлари иш бермагач, Ботир:

– Мен дадамни таъзияга етказиб келаман, ойи, сиз боринг, холамини ёлғизлатманг, – деди. Ибодат хола бирдан жим бўлиб қолди, қўзи ярқ этиб очилиб кетди. Гапирган гапидан ўзи чўчиб кетган Ботирга юракларни эзиб юборгувчи илтижо ила термилди.

– Кўрганмисан, бороласанми, ха-я боргандинг-а, – ўз саволига ўзи жавоб бераётган онанинг ҳозирги аҳволи ҳақиқатан аянчли эди.

Соат тунги ўн икки, машина қатнови аллақачон тўхтаган. Косонсой қаерда-ю, у қаерда?! Лекин қўл ковуштириб ўтирадиган пайт эмас. Бир ёғи васият, бир ёғи лафз, ўртада кадр-қиммат...

– Топаман, ойи, топаман, сиз бораверинг...

«Аллоҳга таваккал», – дерди Ботир, шу сўзларни такрор-такрор айтаркан, вужудига куч ёғилаётганга ўхшарди гўё. Туман марказига чопиб борар-

кан, бир дам ўзини йиғидан тўхтата олмади. Кўз ёшларини артаверганидан опаси қўлига тутқазган чит рўмол шалаббо бўлди, туннинг изғирини муздай қилиб қўяётган шу рўмолни қизиб кетган юз-кўзига босарди, лекин ўзини тўхтата олмасди.

«Чорраҳадан озгина ўтаман-у, кутиб тураман, кўринган машинанинг йўлига шартта чикиб оламан, йўқса, ярим кечада менга биров тўхтармиди?! Шартта чикиб йўлини тўсиб туравераман». Шу тобда хаёлига бундан-да жўялироқ фикр келмасди.

Чопиб бораётган йигитга қасдма-қасд осмондаги ой ҳам чопиб борар, тўхтаса, тўхтар, бир зумгина нафасини ростлаб секинлаб борарди-да, яна чопиб кетарди. Тик этган товушга чўчиб тушадиган сезгир туннинг оромини бузиб сукунат куксига урилаётган хром этигининг дадил товуши кўнглига далда бўлар, тинмай олдинга интиларди. Боядан бери диллаб келаётган жойига етгач тўхтади, олдинга боққан кўзлар ортга қадалди. Бир Учқўрғон, бир Чортоқ, бир Жийдакапа томонга илинж билан қараб тураркан, кўзидан ёш аримасди. «Қандоқ одам эдилар-а амаким, қандоқ чиройли ўтирувдилар, қандоқ чиройли гапларни гапирган эдилар...»

Орадан анча вақт ўтди. Чортоқ томон сал ёришгандай бўлди, тикилиб турганди, машинанинг чироклари аниқ-тиниқ кўриниб қолди. Яқинлашиб келаётган машинанинг овози Ботирнинг юраги қаъридан чиқаётганга ўхшар, назарида у овоз ҳам, юрак уриши ҳам тенгидан тезлашаётгандай, баландлашаётгандай эди.

Машина бир оз секинлаб шаҳар томонга бурилди-ю, йўлнинг ўртасига чикиб қулочини ёзиб турган барваста йигитни кўриб ноилож бир қалқиб тўхтади. Ботир гап-сўзсиз бир сакраб машина кабинасидан жой олди. Унинг кўриниши аянчли эди, нигоҳлари ялинчоқ эди, кўз ёшлари ҳали-ҳануз юзларини ювиб турарди.

– Ака, жон ака, қанча десангиз бераман, шаҳар-гача олиб кетинг, жон ака, – йиғлаб ялинарди Ботир. Шофёрнинг кўнгли бузилиб кетди. Унинг индамаганини кўриб Ботир баттар безовталанди. – Йўлингиз шаҳаргами, ахир, олиб кетасиз-а? Ака...

– Олиб кетаман, шундоқ ҳам шаҳарга кетяпман. Хотиржам бўлинг...

Бир оз юргач, индамай кетиш ноқулай туюлди, шекилли, шофёр секингина сўради:

– Совуқ кунда кечга қолибсиз, тинчликми ўзи?

– Амакимдан айрилиб қолдик...

– Аллоҳ раҳматига олган бўлсин.

– Дадам Косонга кетувдилар, уларни таъзияга етказиб келмасам, уятга қоламиз, – Ботир гапирар экан, йиғидан тўхтай олмасди.

– Косонга денг, жуда узоқда эканлар-да. Майли, ука, сиқилаверманг, шаҳардан у ёғига машинада бир ярим-икки соатлик йўл, худо хоҳласа, улгура-сиз.

– Ҳамма гап шунда-да, ака, ярим тун бўлса, мени турқимни кўриб унча-мунчаси тўхтамаса керак.

– Уларга ҳам синалган усулни қўллайверасиз-да... – деди шофёр бунга жавобан жилмайиб. Ботир узрли нигоҳ билан унга қараб қўйди-ю, бошини эгди.

Шофёр бир оз ўзига келсин деб Ботирни унча гапга тутмади. Йўқса, у ҳам кўп ҳамкасблари қатори гапнинг уяси эди. Ора-чора унга, қариндошларига сабр тилаб машинасини тезлатаверди. Шаҳарга кириб анча юргач тўхтади:

– Ука, мен селхозтехника биносига буриламан, сиз шу ерда туриб машина кутинг, ажабмас, ишингиз ўнгидан келиб биронтаси учраб қолса, ҳадеб йиғлайверманг, энди, йигит кишига ярашмайди.

– Раҳмат, ака, мана буни олиб қўйинг, – Ботир бисотидаги бор бойлиги – бояги 25 таликни узатди. У эса кескин ҳаракат билан пулни қайтариб:

– Уят бўлади, ука, мусулмонмиз-а... савобталаб-га мадад бўлиш – икки ҳисса савоб. Бу дежурний машина-да, йўқасам-ку, ўзим обориб келардим. Майли, ука, эҳтиёт бўлиб кетинг.

Шофёр билан самимий хайрлашган Ботир кўча четида туриб кута бошлади. Кўз ёшларини арта-арта катта кўчага тикилди. Ҳеч зоғ йўқ, на одам, на машина, на от-арава. Ҳамма ёқ жимжит. Зулмат бағрини ёритаётган садоқатли ҳамроҳи тўлин ойгина унга нозлана-нозлана кўз ташлайди. Ёғдулари билан унинг юз-кўзларини силаб-сийпаркан, ўк-сик қалбига малҳам бўлади. Юлдузлар эса бепарво жимирлайдилар, ғуж-ғуж бўлиб сирлашадилар. «Тавба, осмон ҳам пастлаб қолганми, нима бало?» – дерди Ботир дам-бадам кўкка боқаркан. «Шаҳар қишлоқданам совуғ-а, энди нима қилдим, ҳеч нарсаси келмаса-я, ойим ҳам роса хавотир олаётгандирлар?» Хаёлга чўмган сари уни тубсиз ваҳима ўз қаърига тортаётгандай бўларди. Яқинлашиб келаётган машина товуши уни ўзига келтирди. «Ишқилиб, мен томон бурилсин-да, бурилса бўлди, шартта...» Ботирнинг ёшли кўзлари яшнаб кетди. Таниш машина бурилиб қўтхатади. Шофёрнинг жон қадар кадрдон товуши эшитилди:

– Ҳа, жиян, кетолмабсан-да, кела қол, менам Косонга борадиган бўлиб қолдим. Ўтирдингми, мана кетдик... И-я, ҳалиям йиғлаяпсанми? Бу гавдага қараб ҳаммаси куч бўлса керак дебман, сув, шекилли, бор бисотинг?

Шофёр бир тўхталиб олди-да, яна гапга тушиб кетди:

– Менга қара, жиян, бир кўрган таниш, икки кўрган билиш дейилган. Уйчиликмисан?

Тасдиқ ишорасини олиб давом этди:

– Мени бир хизматдош ўртоғим бор, Абдухалил деган, Нўъмонов... танийсанми?

– Абдухалил Нўъмонов акамлар-ку...

– Буни қара-я, Абдухалилнинг укасиман дегин, оббо жияним-эй, отинг нима эди?!

– Ботир...

– Танимаганимни кўр, Ботиржон. Тавба, тузукрок қарамаганимни... Ахир, худо юз-кўзингга тамға босиб қўйибди-ку «Нўъмон ҳосилотнинг ўғли» деб, – деди шофёр Ботирнинг қалин қошию чакнаб турган коп-қора кўзларига қараб, – қоронғида эътибор бермабман-да, тўғриси айтсам, кўрибоқ юрагим «жиз» этувди. Мен Ҳайдарман-да, Абдухалилнинг чортоқлик дўсти, эшитганмисан?!

Ботир ҳам бу хайрли тасодифдан анча хурсанд бўлди. Қоронғи қўнгли хийла ёришди.

– Аммо-лекин, жигарим, аканг асл йигит-да, афтидан, сенам ундан қолишмайсан...

Ҳайдар ака ҳали акасини, ҳали отасини мақтар, ўртоғига бўлган меҳри юз-кўзларидан сезилиб турарди.

– Менга қара, жигарим, акангнинг асли қаерлик эканини биласанми?

– Украинадан дейишарди, шекилли.

– Украинада синглиси борлигини-чи?..

– Йўқ, бунақа гап эшитмаганман.

– Эшит, бўлмаса. Биз аканг билан бирга Украинада икки йил хизмат қилдик. Ўша ерда унинг бир таниши рота командири экан. Абдухалил «у билан детдомда бирга бўлганмиз» дегандек бўлувди. Хохол йигит. Шу десанг, акангга чиппа ёпишволди. Нима қилса-ю, уни Украинада олиб қолса. Абдухалил, ўзинг биласан, жуда қувноқ йигит, лекин тажанглигиям икки юз фоиз бор. Сира қўнмади. Яна бир дўстини олиб келди, уларни таништириб ҳам қўйди. Нуралиев деган офицер, шунақа келишган, ҳарбий кийим ҳам шунақа ярашади дегин, гап-сўзлари ҳам жуда маъноли. Ўзи уйчилик экан, ўша ерда хизматда қолиб уйланибди, қизчаси ҳам бор. Уларнинг юриш-туришига, яшашига

биз қишлоқиларнинг ҳавасимиз келиб ўлиб турибмиз. Лекин аканг сира ён бермайди. Бир куни деса-санг, ўша хохол йигит қўлида аллақандай қоғоз, ҳовлиқиб келиб қолди. «Менга қара, Миша Иванко», – деган эди, аканг оғзига урди: «Мен Иванко эмас, Нўъмоновман». «Майли, исмингдан кечибсан, лекин синглингдан кечмассан-а?! Эслайсанми, Ольга деган синглинг бор эди?» «Эслайман, нима эди?» «Мана сенга ўша синглингнинг адреси, бориб учраш, гаплаш, ахир, ота-онангдан ёлғиз ёдгорлик... Ма, ол, сенга икки кунга рухсат». Абдухалил ўйланиб қолди. Узоқ утирди. «Хўш?» – деди ўртоғи сабри тугаб. «Биласанми, Муроджон», – деб гап бошлади Абдухалил. Бу сафар командир тутоқиб кетди: «Ҳеч қанақа Муроджон йўқ бу ерда, – қутуриб бақирди у. – Мени қишлоқиларинг қўйган исм билан чақирма. Мен украинман. Украинлигимча қоламан. Исмин Игорь Василько».

«Кечирасиз ўртоқ командир, – овозига заҳар-ханда расмий тус бериб гап бошлади ўртоғим, – мени, адашмасам, сизни ҳам ўша қишлоқилар ўлимдан сақлаб қолишган, тарбиялаб ўстиришган. Уларнинг юзига оёқ қўйиш гуноҳ, агар билсангиз. Энди синглимга келсак, у шунча йил менсиз яшабди, бу ёғига ҳам яшайверади. Мен у билан учрашмайман. Эски қадрдонлигимиз ҳурмати, сиздан бир илтимос, мени кўрганингизни, умуман, бўлиб ўтган гапларни унга айтманг, кўнгли чўкмасин». Командир депсиниб турди-турди, кейин қалаштириб бир сўкинди-да, чиқиб кетди.

– Акам нимага бундай қилдилар? – сўради Ботир.

– Сўраганман. Ғалати гапларни айтган аканг. «Жўра, – деди у ёлғиз қолганимизда, – тўғри, мен Украинада туғилганман. Лекин аклимни Ўзбекистонда танидим, имонимни шу юртда топдим. Оиламиз катта. Ака-укаларим бор. Ё отамиз, ё она-

миз мени улардан кам кўришмади. Аксинча, ҳаммаша бошларида кўтаришди. Хоҳ ишон, хоҳ ишонма, мен Ўзбекистонни яхши кўраман, оиламни яхши кўраман. Уларсиз яшаш – ўлим. Агар синглим билан учрашсам-у, у мен билан кетишни истамаса, икковимизнинг ҳам ярамиз янги бўлади. Олиб кетсам-у, у ерларни ёқтиролмаса-чи? Ахир, қишлоқ аёлларига қанчалик қийин эканини ўзинг яхши биласан-ку. Унда иш янада қийинлашади. Шу боис ҳаммаси ўз ўрнида қолгани маъқул. Командирдаги қоғозда талабалар ётоқхонасининг манзили ёзилган экан. Ўқияптими, демак, ҳаммаси жойида. Энди ундан хавотир олишнинг ҳожати йўқ. Лекин, барибир, манзилини асраб қўяман. Уйга қайтгач бир оз ўзимни ўнглаб олсам келиб-кетиб хабар олиб турарман, ишқилиб, бу ёғига худо подшо. Биласанми, булар менга нималарни таклиф қилишяпти?! Орденлар, медаллар, ҳатто қаҳрамонлик унвонини. «Сендақа чайир йигитлар ҳарбий соҳадаги энг юқори лавозимларга лойиқ», – деяптилар. Қара-я буларнинг мақсадини. «Ватан-ватан» деб кўкракларига уришади. Ниятлари ўша ерларини орден-медалга тўлдириш. Асл ватанпарварга бунақа темир-терсақлар чикора, жўра, чунки уларнинг тиринг-тиринги юракдан «юрт-юрт», «юрт-юрт» деб чиқаётган ҳақиқий жарангни ютиб юборади.

– Эҳ жигар, жигар, нимасини айтай? Мана, телевизор кўрамыз, радио эшитамиз. Лекин-чи, ишон, бирон-бир кўшиқ ё шеър мени хотирамда шунақа сақланмаган, аммо дўстимнинг бу юрак сўзлари, наздимда, миямга мих билан ёзилгандай, сўзма-сўз ёдимда, ҳарорати юрагимда... Олисда, Ватан соғинчи билан, дўстим айтмоқчи, «юрт, юрт» деб уриб турган бир юракдан иккинчисига шундоққина кўчиб ўтган бу сўзлар.

Ҳайдар ака жим бўлиб қолди.

Ботир машина ойнасидан кўриниб турган

ялангликлар, яккам-дуккам уйлар, кенг экинзорларга меҳр тўла нигоҳини тикар экан: «Энди менинг ҳам эсимдан сира чиқмаса керак...» – дея ҳаёлидан ўтказди.

– Ҳайдар ака, акам шу ердаям ҳар йили мукофот оладилар. Орден-медаллари ҳам бор.

– Биламан, жиян. Бало у Миша – Абдухалил деганлари...

Ҳайдар ака машинани секинлатиб бориб тўхтади, пастга тушишгач:

– Мана, Ботиржон, энди хайрлашамиз. Сен бу томонга, мен бу томонга. Ҳов, анави бинодан айтилган нарсани олиб шаҳарга қайтаман, – деди деразасидан ёруғ тушиб турган баланд иморатни кўрсатиб.

– Майли, ака, сиз бўлмасангиз, қандоқ қилардим, минг раҳмат сизга, – Ботир яна тўлқинланиб кетди, овози бўғилиб чиқа бошлади.

– Яна бошладинг-а сен бола, нима қилса бўлади ўзи сени? Қара, қара, Ботир, ўша бинодан бир машина чиқди, эҳтимол, шу томонга юриб қолар, – қўлларини чўнтакка суқиб қунишиб турган Ҳайдар аканинг кўзлари чакнай бошлади. Ундаги умид учқунлари Ботирнинг юзида акс этарди. Йўқ. Машина бурилмади. Икковлари ҳам афсусланиб унинг орқасидан қараб қолишди. Кутилмаганда машина тўхтаб, кабинадан бир киши сакраб тушди ва улар томонга кела бошлади.

– Ука, сиз шаҳардан келяпсизми? – етиб келиб Ҳайдар акани сўроққа тутди.

– Ҳа.

– Машинани номеридан таниб тўхтадим. Бошлиқ телефон қилгандилар, – у бошидаги дўпписини қўлига олиб бошини қашиди, дўппини бир-икки кафтига уриб қоққан бўлди, кейин яна кийди, – заказинглар ҳали тайёр бўлмаган эди-да, сиз кириб қоровул билан чой-пой ичиб гурунглашиб ўти-

ра туринг. Бирор соатлардан кейин битиб қолади, олиб кетаверасиз. Хозиргина тайинлаб чикдим, тезлатишяпти. Аммо хафа бўлмайсиз-да энди.

– Нега хафа бўларканман, майли, ака, сиз бо-раверинг.

Нотаниш киши узоқлашгач, Хайдар ака яна қайтарди:

– Нега хафа бўларканман, яхши боринг, ҳой бошлиқ, сизга айтялман, яхши боринг, – у қўшқўлаб Ботирхонга кабинани кўрсатди...

Ботир эса ҳамон талмовсираб турарди...

– Бир соат ичида сени ишчилар автобуси қатнай-диган жойга олиб бориб қайтишга ҳам улгураман. У ёққа ярим соат, бу ёққа ярим соат, – деярли минғирлаб айтилган сўнгги жумлалар тугамаёқ, мотор ўт олди. Ботир энди ростманасига йиғлашга тушди.

– Ака, Хайдар ака, сиз одаммисиз ўзи ё фа-риштами?! Бу яхшиликларингизни мен қандок қайтараман? – дерди у хиқиллаб.

– Йиғламай кетсанг бўлди, юз баробар қилиб қайтаргандай бўласан, кўзи.

– Қандок қилиб йиғламай, жон ака, агар сиз бўлмаганингизда...

– Вой-бўй. Умр бўйи ичган сувинг кўз ёш бўлиб чикиб кетди-да бугун. Ким айтади сени Абдухалилнинг укаси деб? Аканг: «Ҳеч бир иш худонинг амрисиз бўлмайди, ҳатто бир хас синмайди», – дерди. Ҳаммаси худодан, аканг айлансин. Отанг жуда дуоғўй инсонлар-ку, дуо олганмисан, ишқилиб?

Бирдан Ботирнинг шуури равшан тортиб кетди. Хайрлашгани киришганда, мулла Жаъфар Охун нима деган эдилар-а: «Аллоҳим, шу Ботиржоннинг ҳам ҳожатини ўзинг равон, мушкулани осон қилгайсан. Яхшиларга ёндаштириб, беранж, бема-шаққат муродини ҳосил қилгайсан...»

– Домла почча, амаким дедим-ку, ўша киши боя пешинда роса дуо қилган эдилар?

– Ана энди ўзингга келдинг, қани гапир-чи, оғайни, амакинг қанақа одам эдилар?

– Одам сиз билан биз, ака, амаким авлиё эдилар, пир эдилар. Дуо ўқиб дам солсалар, сув тескари оқарди...

– Хай, хай Ботир. Ўзбекка сал қўйиб берса... – Хайдар ака «ёлғон ҳам эви билан-да» дегандай бош тебратиб қўйди.

– Ишонмайсиз-да, ўз кўзим билан кўрганман. Кичкиналигимда қоғоз қайиқ ясашни ёқтираддим. Кўчадаги ариқда қайиқларимни оқизиб ўтирсам, амаким келиб қолдилар. Ариқ бўйига узала тушиб ётиб олганман. Қайиқлар бир томонга оқади, мен бир-бирига қараб оқса, тўкнашиб кетса, зўр бўларди деб ҳадеб пуфлайман. Юз-кўзим тупроқ, лой... Амаким ёнимга оҳиста ўтирдилар-да, нимадир деб юзларига фотиҳа тортдилар. Бир пайт сув тескари оқиб турибди-да. «Ура», – деб бақириб юборибман. У киши оппоқ кафтларини оғзимга қўйиб: «Бақирманг, Ботирхон, жим ўтириб ўйнайверинг, хўпми? Бунини ҳеч кимга айтмайсиз-а, ота ўғил?» – дедилар-да, уйларига кириб кетдилар. Аввалига ҳеч нарсага тушунмадим. Кейин-кейин дадам бизга турли китобларни ўқиб берадиган бўлдилар: «Қисас ул-анбиё», «Тазкират ул-авлиё» каби. Шуларни эшитиб ўтириб: «Ҳа-а, амаким ҳам авлиё эканлар-да», – деб қўярдим. Ишонмайсизми?

– Бунини қара-я, ука, ишондим, ишонмай ўлибманми?! Аммо амакинг ҳақиқатдан ҳам зўр одам бўлган эканлар. Ёш бола бўлсанг ҳам сизлаб гапирганларини айтаман-да...

– Мен одамман-ку, ака, амаким боғдаги дарахтларниям, тоқларниям, қўйингки, ҳамма нарсани сизлаб гапирардилар.

– Менам бир гап айтайми, Ботир? Шундоқ одамнинг таъзияси деб куйиб-пишганинг учун сени машинадамас, бошимда кўтариб кетсам ҳам бўларди, асли, – шундан кейин Ҳайдар ака бир оз жим бўлиб қолди. – Энди машинани сал тезлатамиз, йигитти гули. Ҳов милтилаб келаётган иккита чироқни қўряпсанми? Ўша автобус ишчиларники. Қишлоқ йўлига бурилганда, етиб олсак эди... Қани, тулпорим, бўш келма, – деб рулга шапиталаб қўйди. У энди гапирмас, аҳён-аҳёнда автобус томонга қараб-қараб қўяр ва газга зўр берарди. – Йўқ, улгуролмас эканмиз. Ишқилиб, сигнални тушунсин-да, – деди Ҳайдар ака ўзига-ўзи гапираётгандай. Машинанинг чироғинини ўчириб-ёқа бошлади. Ботирнинг юраги шу қадар ҳовлиқардики, гуриллаган мотор овозидан ҳам баланд эди гўё.

– Хайрият, тушунди, – енгил нафас олди Ҳайдар ака. Шериғи ҳеч нарсани тушунмаганини кўриб автобустга имлади. – Секинади, ҳозир тўхтайди. Ҳайдар ака автобуснинг рўпарасига бориб тўхтади, эшикни очиб шофёрга гап қотди: – Оғайни, бир яхшилик қиласиз-да энди. Шу укамни гузарга ташлаб ўтинг, илтимос, савоб излаб йўлга чиқибди.

– Бўпти, ака, – деди шофёр ва Ботирни чиқишга ундади.

– Хайр, ака, биз томонларга ҳам ўтинг, – деди Ботир Ҳайдарга қайта-қайта миннатдорчилик билдираркан.

– Албатта. Бугун бўлмаса ҳам, эрта-индинларга фотиҳага ўтишим бор. Яхши бориб кел, укам, ҳаммага салом айт.

«Бу барзанги қаёқдан пайдо бўлди, маст бўлмаса эди», – деб ўқрайган нигоҳлар ила кутиб олган бу нотаниш йигитни энг яқин, энг азиз қадрдони каби меҳр ила кузатиб қолган Ҳайдар ортга қайтди. Бугунги ногаҳоний учрашув машина чироқларининг олтин ёғдуси ила зулмат чокини сукиб

икки томонга кетаётган бу икки йигитни бир неча поғона юқорига кўтарганди.

Кечагина 25 сўмлик пулни қўлига олиб ҳали у томонини, ҳали бу томонини қуёшга тутиб кўзи тўймаётган Ботир бугун анча улғайгандек...

Автобус шофёри ҳам олишга қўнмаган бу қимматбаҳо қоғоз энди Ботирнинг олдиди ҳам кадрили йўқотиб бўлганди.

Пулдан-да буюк, пулдан-да кадрили қанча нарсалар бор экан бу ёруғ оламда.

* * *

Асқар аканинг уйига етгач Ботир ўйланиб қолди. Ҳозир чақиргудек бўлса, тожик янга чиқиб келади, унга гап уқтириш мушкул иш. Ундан кўра секин девордан ошиб тушади-ю, ўртоғини уйғотади. Таниш деразани чертса бас... Шу хаёл билан девордан ошиб ҳовлига ўтган Ботир ичкаридан чиқиб келаётган янганинг рўпарасида пайдо бўлди.

– Вой-дод, одамо-о-о ёрдам тето-о-о, – дея тожикчалаб қичқира бошлади янга. Қий-чувга уйғониб чиққан Асқар тоғаси Ботиржонни бағрига босиб кўришаркан, хотинига қараб:

– Нўъмон оқсоқола писар ўшмиша, – деди.

– Пешонашва ёзмишқайша, ман ақужо медонам?

– Ёзиб қўйган галварс, ёзиб қўйган, фақат сен анқов ўқишни билмайсан, – деди тоға энди ўзбекчалаб.

– Че гуфсае, мана хоре дойсойеме?

– Тоға, мен сал шошиб турибман, – гапга аралашди Ботир. Караса, гап чувалашиб кетяпти...

– Тинчликми, болам?

– Мулла Жаъфар ота оламдан ўтдилар.

Тоға юзига фотиҳа тортди.

– Унда сен дадангни қидириб келган чиқарсан?

– «Аҳмаджонникида бўламан», – дегандилар.

– Тўғри, тўйда кўришдик, «юр» десам унамади.

Кўчамизнинг охиридаги қабристонни биласан-а? Шу қабристоннинг ёнидаги уй – тўйхона.

– Бўпти, мен борай.

– Шошма, болам, мана буни ичиб ол, – тоға хотини олиб чиққан термосдан иссиқ чой қуйиб узатди. Ичиб бўлгач, янга кафтига 3 – 4 та ёғли қурт ташлади.

Ботир улар билан хайрлашиб чопиб кетди. Тўйхонага етгач: «Худога шукур-эй», – деб қўйди. Дастлаб кўзи рўпарадаги ошпазга тушди. У ошга гуруч соларкан, атрофидагиларга тинмай иш буюрарди. Тўй эгаси меҳмонга пешвоз чиқди. Унинг кўзида, ош пишмаганидан бўлса керак, бир оз хижолатпазлик сезиларди. У меҳмонни тавозе билан ичкарига таклиф қилди.

– Мен отамни, Нўъмон отани, излаб келувдим, – деди Ботир.

– Келинг, меҳмон, Нўъмон ота кетиб қолувдилар-ку, – деди хизмат қилиб юрганлардан бири Ботир билан сўрашаркан.

– Аниқ биласизми, ака, ишқилиб, уйга кетдиларми?

– Кетганлари аниқ, лекин қаёққа, билмадим.

Ботирнинг ҳозирги холи ҳавас қилгудек эмас, оёқ-қўлидан мадор кетди, юзидан ранг қочди.

– Нариги тўйда эмасмикан-а?!

– У кишининг ҳам исми Аҳмад-ку.

– Юринг, ука, мен уйларини кўрсатиб юбораман, ўша ерда бўлишлари керак.

Ботир яна йўлга чиқди. Энди унинг олдинги шапhti йўқолган, қоқилиб-қоқилиб бораркан, онасининг аянчли қиёфаси кўз олдига келди: «Одамлар нима дейди, болам, лафзсизлик бўлмайdimи?!» «Йўк, ойи, худо хоҳласа, сира лафзсизлик бўлмайди».

Ботир тўйхонага яқинлашганда, ошнинг иштаҳани қитиклагувчи қадрдон иси ҳавога тараларди. «Бу ерда ош пишибди», – хаёлидан ўтказди

у. Ховлига кирди-ю, отасини кўрди. У шундоққина дарвоза ёнидаги меҳмонхонанинг тўрида ўтирар, қўлида каттакон китоб, деразадан қараб турган йигитни ҳам, унинг ёш тўла кўзларини ҳам кўрмас, ниманидир берилиб ўқирди. Ботирга кўзи тушган уйчилик меҳмонлардан бири Нўъмон отани нуқиб қўйди. Ота ўғлини кўрди-ю, даст ўрнидан туриб ховлига чиқди. Унинг йиғи аралаш узук-юлук сўзларини эшитаркан, атрофдагиларга қараб:

– Чакмон, – деди. Бошқа гапирмади. Йигитлардан бири ичкарига кириб чакмонни олиб чиқди.

Тўй эгаси, меҳмонлар кузатувида кўчага чиққанларида, юк машинасининг шофёри ҳадеб моторни ўт олдирмоқчи бўлар, лекин уддалолмай сиқиларди. Кўпчилик бўлиб машинани итара бошладилар. Барибир юрмади. Нўъмон ота ўғли билан пиёда йўлга тушди. У чурқ этмасди, гўё бор кучини оёғига бергандай чопиб борарди. Ўн минутча йўл юришгач, бояги машина етиб олди. Кабинада отанинг қардрдонларидан бири қўлида тугун билан ўтирарди. У тушиб, ўрнига Нўъмон отани чиқарди. Ўзи тугуни билан Ботирнинг ёнига, кузовга, чиқиб олди. Тугунни Ботирга бериб тайинлади:

– Болам, отангнинг насибаси, сарпоси ҳам шунинг ичида, ўзинг эҳтиётини қиласан.

– Хўп, амаки.

– Қорнинг ҳам очдир, мана буниси сенинг насибанг, – у қўйнидан қарғашойи белбоққа маҳкам қилиб тугилган кичкина тутунчани чиқарди. Уни ечиб, ховури кўтарилиб турган хушбўй ошни, мева-чева ва бошқа егуликларни Ботирнинг олдига қўйди, уни ейишга қистади. Гарчи иштаҳаси бўғилиб турган бўлса ҳам, Ботир амакининг қўнгли учун ундан-бундан чўкилади.

Улар Наманганга жўнаётган автобустга чиққанларида, кун анча ёришиб қолганди.

* * *

Ота-бола Уйчи марказидан ўтиб Алларикқа етганидаёқ жуда катта издиҳомнинг яқинлашиб келаётганини кўриб машинани тўхтатишди. Нўъмон ота одамлардан олдинроқ етиб бориш учун мозор кўчага бурилди, ортидан чопиб келаётган Ботир қўлидагиларни сартарошхонадаги таниш шогирд болага берди-ю, ўзи отасининг ортидан югурди. Улар янги қазилган қабр тепасига келганларида, беш-олтита одам майитни қўйишни талашиб-тортишаётган эдилар. Иккитаси ҳатто қабрнинг ичига тушиб олишибди.

– Қани, биродарлар, ўликнинг эгаси келди, – деди вазминлик билан Нўъмон ота.

Тўпланганлар уни кўрдилар-у, ўзларини бир оз четга олишди. Қабр ичидагилар ҳам:

– Келдингизми, оқсоқол, бандачилик экан-да, – деб аввал таъзия билдирдилар, кейин улар ҳам четга ўтдилар. Ота чакмонни ечиб ўғлига берди, ўзи енгларини шимариб қабрга тушди. Ҳамма ёқни синчков назаридан ўтказди...

Ёруғ дунёдаги энг яқин кишисини сўнгги бор бағрига босаркан, энтикиб-энтикиб йиғлади, кўксига бошини қўйиб тўйиб-тўйиб ҳидлади.

– Мен ўзим, отам, мана ўзимман, отагинам, сизни маҳтал қилиб қўйдимми-а? Оҳ, оҳ, оҳ, шунақаям хушбўй бўласизми-а, ҳожим, шунақаям доно бўласизми-а, шайхим, валийим, ҳаммасини билиб туриб видолашиб олибсиз-ку, бизга билдирмасиз-да, пирим. Кеч қолиб безовта қилиб қўйдимми сизни, отам, отагинам. Гулдай баданингиз шу тупроққа эсиз эмасми? Қайси юрак билан сизга ваъда берган эканман-а?! Сизни шу қора тупроққа бериб кета оламанми?

Ҳўнграб йиғлаётган Нўъмон отани яқинлари елкасига қоқиб-қоқиб қабрдан чиқардилар.

Мулла Жаъфарни оромгоҳларига қўйиб қайтган одамларнинг кўпи ҳовлига сиғмай кўчада қолиб кетишди. «Шаҳардан диний назорат бошлиғи келибди», – деб эшитган Ботир дадасига эргашиб туртиниб-суртиниб оломон орасидан ҳовлига кириб олди.

Нўъмон ота истараси иссиқ, оппоқ салласи ўзига ярашган бу кишидан ўғлини бир дуо қилиб қўйишни сўради.

Имом-домла:

– Ота, ўғилни ўзингиз дуо қилинг, фарзанд учун энг олий неъмат отанинг дуоси, биз сиздан кейин, – деди.

– Мен буларни доим дуо қиламан, домла. Агар шу болам туни билан йўл босиб мени етказиб келмаганида, бу ёруғ оламда бош кўтариб юришимга ҳожат қолмасди. Мендан катта лафзсизлик ўтган бўларди. Раҳматлининг васиятини, аввало, худо, қолаверса, унинг кўмаги билан ўғлим юзага чиқарди, илоё, ҳар банданинг фарзанди ҳам унингдек бўлсин, ота бошини ҳам қилмасин.

Отанинг дуосини олгандан кейин, имом-домла бошчилигида йиғилганларнинг барчаси дуога қўл очдилар.

ОЙСУЛТОН

Изғиринли кунлар ортда қолди. Баҳор офтоби олтиндай ярақлаб турган нурли шамширларини кўтарганча аёз салтанатига қарши жангга кирди. Унинг битмас-туганмас шижоатини кўрган сувлар дарҳол музли либосларини ечиб улоқтирдилар. Қор эса қуёш нуридан пана жойга: қўрғонлар, уйлар, деворлар пинжига ўзини урди, лекин умрининг сўнгги дақиқаларини кечираётганини сезгандай титраб-қақшади, оғир-оғир нафас олди.

Майсаларнинг қулоғидан тортқилаётган шабада шивирлабгина кўклам муждасини етказди.

Қишлоқда кўклам ўзгача виқор, ўзгача сурурила кезади, кўзларни яшнатади, дилларни қувнатади. Унинг ҳаёт, муҳаббат бобидаги асрий оҳанглари йигит-қизлар қалбига ўт қалайди. Наинки инсонлар, балки бутун мавжудот шу оҳангларга банди бўлади.

Лекин Ойсултон ўзгача.

Ойсултон... Сулувлар султони эди у.

Сочлари кўйлагидан узун, киприклари сочларидан қуюқ, қошлари киприкларидан-да камон эди унинг.

Ойсултон... Қишлоқнинг не-не йигитлари унинг ишқида телба; чиройига бир боқиб сўнг ўлишга тайёрлар қанча, йўлларига нигорон субҳдан шом қадар дарвозаси атрофида парвона бўлганлар қанча...

Ойсултон... Барига бепарво эди у. На шўх яллалар, на ошиқларнинг илтижоли нолалари, на-да тенгқур қизларнинг турткилашлари йўлдан оздирар эди уни.

Сипогина, осойиштагина... Ўзини кўча-кўйга урмайди, ҳуснини кўз-кўзламайди, ҳовли юмушлари билан андармон. Зарурият сабаб кўчага чиққанида кўзини ердан узмайди, кўча бошида тўрт-беш эркак кўриниб қолса, йўлини бошқа томондан солади. Шундоқ босиқ, шундоқ иболи, на шарақлаб кулади, на қилпанглаб юради. Юришлари бирам вазмин. Атрофидаги девоналарга бир қараб қўйса-чи, биров билан очилиб-сочилиб гаплашса-чи. Туриб-туриб мана шу дунёнинг одами-ми ёки бир фариштами дейсан.

Ойсултон... Тавба дейман, отни ҳам топиб қўйишганда, кўрганнинг кўзини куйдиради-я.

Маҳмуд ундан ҳеч бир гап ололмади, жилла қурса, бир бора нигоҳини тута олмади, «бир мартагина кўзимга қараса эди» дея зор бўлди, йигит

боши ҳам бўлди. Ҳеч нарсага эриша олмагач опасига ёрилди.

– Опа, тўғрисини айтсам, ўлиб-нетиб қоламан, юрагим ёниб кетяпти.

– Қуй-э, йигит кишига ярашадиган қилиқ қил. Бир кизни деб шунча кўз ёшими? Ким бўпти ўша жа энди шунчаликка боргани?!

Опаси гарчи беписанд гапирган бўлса-да, ишни жўнаштириб юборди, онасига айтди, онаси отасига. Қарабсизки тўй, қасирабаданг...

Ойсултон келинларнинг сараси бўлди. Қайнонасини онадай кўрди, куёвини пирдай. Уни мактамаган, тукқан-боққанига тасанно айтмаган йўқ эди. Ҳамманинг оғзида, ҳамманинг кўзида эди у. Лекин бир киши армонда. Қайнотаси. Ёшлигида жуда шўх ўтган Салим мўйлов ҳали-ҳануз қуюлиб ўлмаган эди. Сулув келинга суқ билан тикилиб-тикилиб қарар, буни хотини ҳам сезар, лекин келиндан бирон-бир хатолик ўтмаётгани, ҳамиша ибоси билан тургани боис, тишини-тишига босарди. Аслиятан андишали аёл чевар хола «ишқилиб, ўғлим сезиб қолмасин-да» дер, бетавфиқ эрига Яратгандан инсоф тиларди.

Бора-бора бу Ойсултонга ҳам аён бўлди. У бир-икки мушуккўзнинг нигоҳига дуч келди-ю, улардаги шайтоний ёзувларни ўқиб қалби шилинди. Ҳовлида якка қолиш унинг учун ўлим билан баробар, эри ёки қайнонасига айтиш ундан-да даҳшатли. У икки ўт орасида қовриларди гўё. «Ўлганим яхши». Тез-тез такрорларди шу жумлаларни. Кун сайин ич-этини ерди.

Бир куни ҳовлида ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб Салим мўйлов ошхонага кирди, шум ният билан келинга яқинлашди. Ўзи томон яқинлашиб келаётган имонсизни, унинг ибосиз нигоҳини кўрган Ойсултон: «Ўлганим яхши», – деб юборди сўнгги бор, ортга чекина-чекина ўчоққа яқинлашди. Узун

сочлари бир қалқиди-ю, олов қуршовида қолди. Аланга бир зумда кийимларига чанг солди, қий-чув оламни тутди, ҳамма зир югурди, лекин Ойсултонни қутқариш ҳеч кимнинг қўлидан келмади. Ойсултон фарёд кўтарарди, бироқ бу сира аламли фарёдга ўхшамас, балки бу сас чиркин, булғанган қўллардан қутулганлик шодиёнасидай самога ўрларди, оловли либосда чириллаб айланаётган бу жусса эса дунёнинг бор ифлосликлари устидан қаҳ-қаҳ отиб аланга рақсини намоиш этарди.

Ёниб кетдими Ойсултон?! Йўк! Ёндириб кетди. «Шугина мени боламми-а?» – дея ишониб-ишонмай жамолига термилиб улғайтирган муштипарларини, тўлин ойдек қучоғини тўлдирган жуфти ҳалолини, дарду қайғуси ичига маҳкум қайнонасини...

Суюкли санамнинг қоп-қора куйиндига айланган жасадини лаҳадга қўйиб келган Маҳмуднинг дарди дунёси қоронғу, ҳеч ким билан гаплашмайди, ҳеч кимга қарамайди, туз тотмай кунларни кечиради. Бир куни уйга кираётиб отасининг: «Ким нима деса ишонаверасанми, ўз боламдай бўлиб қолган эди, нима, мен боласига кўз олайтирадиган ҳайвонманми?!» – деганини эшитиб қолди, кўз олди қоронғилашгандай, биров бошига гурзи билан солгандай бўлди.

– Э-э-э, – дея қўл силтаб ўгирилган Салим мўйлов дағ-дағ титраётган ўғлига рўпара бўлди-ю, арвоҳга дуч келиб қолгандай тош қотди, елкаларида ўйнатиб катта қилган фарзанди кўзига жон олгувчи бўлиб кўринди, ҳайикди, юрак уриши тезлашди. Юзига қон тепиб ерга қаради, кейин шумшайганича ташқарига йўналди. Қаҳру қазабга тўла нигоҳ унга эргашди. У буни ҳис қилиб турар, лекин ортга қарашга ботина олмасди.

Маҳмуд онаизорининг нималардир деётганини қалбан сезар, аммо қулоқлари эшитгулик ҳолда эмас. Аста ўзига келди, фикри тиниклашди,

онасига қараб «ҳеч гап йўқ» дегандай ишора қилди-да, кўчага чикди.

Шу-шу Маҳмудни бу атрофда ҳеч ким учратмади. Ҳаёт аталмиш улкан баҳрнинг аёвсиз тўлқинлари уни бағрига олди. Изсиз, сассиз, жондан-да яқин кишисидан жудо қилган яқинларидан узоқлашди.

СИНОАТ

Қуёш олтин савағичлари билан булутларнинг тит-питини чиқариб юборди. Бир лаҳзалик зафар шодиёнасидан қувониб бутун оламга жамолини кўз-кўз қилди-ю, яна қуюқ булутлар лашкарининг қуршовига тушиб қолди. Аҳён-аҳёнда пахмоқ булутларни илма-тешиқ қилиб нузли найзалар кўзга ташланади. Енгилган жангчилар янгиларига жой бўшатадилар, лекин қуёш ёлғиз, шу боис жуда қийналади, уфққа бош қўяркан, юзлари алвон тусга кириб ловуллайтиди. Бу эртанги куннинг хайрли келишидан дарак. Туннинг содиқ қўриқчиси ой эса ўзини бутунлай булутлар ихтиёрига топширади-қўяди, уларга миниб олганча сайрга отланади. У энг юксакда эканидан, ичи тутуну қурумдан иборат қўллаб-қувватловчилари бисёр эканидан, уларга миниб олиб тонггача ҳаловатга ошно эканидан шодлана-шодлана ҳаволанади. Зулмат қўйнида рўй бераётган барча тубанликларни кўриб-билиб турса-да, кўрмасликка олишни маъқул деб топади, кўриб-кўрмай, билиб-билмай, бугун-эрта заволга юз тутишини ўйламай-нетмай тўлишаверади, юксалаверади...

Тун, айниқса, зулматли тун ўта ваҳимали... Бу ташвиш, ғам-қайғута ботиб яшаётганларга жуда билинади. Неча кунки, Дилшоднинг ороми ўғирланган. Кундузи барчанинг кўз ўнгида энг бахтли инсондай юради, аслида, бир ҳафта олдин ўзининг то-

леи баланд эканидан сармаст эди. Ўзи суйган қизга уйланди, ҳам ўғил, ҳам қиз фарзанди бор. Ота-онаси ҳаёт, миниб юрган улови янгигина, бунинг устига, замонавий. Лекин тун чўкишидан юрак олдириб бўлган, хотини ҳам кундан-кунга сўлиб борапти.

Қизалоғи Дурдона жуда ширин қиз бўлди. Курган одам беихтиёр: «Вой манави қизчанинг ширинлигини», – деб юборади. Кейинги кунларда шу қизалоқнинг аҳволи уларни жуда ташвишга солиб қўйди. Кундузи бир чиройли юради. Гоҳ бувисининг, гоҳ бобосининг ортидан эргашади, уларни саволга тутавериб безорижон қилиб юборади. Ҳаммаси тунда бошланади. Қизча бирдан чириллаб бақира бошлайди, оёқ-қўлари, ҳатто нозиккина бўйни узилиб кетгудай типирчилайди. Шифокорлар ҳайрон, фолбинлар лол, она боласига қўшилиб йиғайди. Дилшоднинг боши ҳам. Кунлар ўтиб қизалоқ кундузлари ҳам тез толиқадиған, кўпроқ ётишни хуш кўрадиған бўлиб қолди, ранги ҳам синикди.

Бугун ҳам Дилшод уйга қайтаркан, қандай йўл тутишга ҳайрон эди. «Нимадир қилиш керак, нимадир қилиш керак-ку, ахир», – дея такрорлашдан нари ўтмасди. Ўша нимадирни тополмай дили ўртанарди.

– Дилшод, Дилшод дейман, тўхтасанг-чи, оғайни.

– Э-э-э, нимаси Дилшод буни, Дилхуфтон дегин, аҳволини қара.

– Дилшом десак ҳам бўлади.

Дилшод кадрдонларини кўриб синиккина жилмайди, лекин бу ним табассум унинг ҳақиқий аҳволини яширадиған қувватга эга эмасди. Кимгадир ёрилмаса ўзи ёрилиб кетиши мумкин эди ўша тобда. Ўртоқлари билан гузардаги чойхонага бурилдилар, чой буюрдилар. «Дастурхонга ҳожат йўқ», – дедилар. Гап дастурхон бўлди, ҳасрат дастурхон бўлди...

Уч ўртоқ узок жим қолдилар. Ҳикмат аста ўзига келиб Содиқни туртди:

– Сен боравер, оғайни, икковимиз кечиксак, ул-фатлар хавотир олишади, мен бу билан яна бир оз ўтирай, орқангдан етиб бораман.

– Дард берганнинг ўзи шифосини ҳам берар, ошна, ноумид бўлма, майли, мен борай, – фотиҳа ўқиб Содиқ жўнаб кетди.

Ҳикмат яна анча жим ўтирди, нимадир айтмоқ-чига ўхшар, лекин айтсамми-айтмасамми деб дўстига қараб-қараб қўярди. Охири айтишга қарор қилди-да, ўрнашиброқ ўтириб олгач гап бошлади:

– Дилшод, эсингдами товукхонада ишлаганимиз?

– Эсимда, яхши кунлар эди-а?

Дарҳақиқат, яхши кунлар эди. Товук гўштига шундай тўйгандиларки, охири оғзиларига олгилари келмай қолганди. Товукчилик фабрикаси шу қадар катта, цехларда товуклар шу қадар кўп эдики, навбатчиликда қолган болаларнинг еган-ичгани ҳовуздан сув ичган чумчукнинг тумшуғидаги томчи ҳисобида эди. Болалар сўйилган товукларнинг ошқозонини териб келиб пиширишар, шуни еб нафсиларини қондирардилар. Зерикарли туннинг танобини тортиш учун улар турли ўйинларни ўйлаб топишарди. Лекин Ҳикматнинг овозидаги титроқ буларни эсламаётганини, балки қабих бир машғулоти ёдга олаётганини англатарди. Дилшод илкис дўстига қўз ташлади.

– Эсладингми, жўжаларни парракка отардиларинг, – деди Ҳикмат.

Эслади, эслади Дилшод. Нега шунча пайт эсига тушмади экан-а? Улар икки-уч кунлик момик-момик жўжаларни шифтда бирдек айланиб турадиган парракка улоқтиришар, зумда тарикдай майдаланиб, сочилиб кетаётган жонзотларнинг оний чинқириғидан завқланишарди. Агар Ҳикмат:

«Қуйсаларинг-чи, буям бир махлук, худо яратган», – дегудек бўлса, жўралари устидан кулишар, «Қа-нақа худо, ана, инкубатор буларни яратяпти, бо-риб қара, минг-минглаб махлуқларнинг яралиши-ни томоша қиласан», – дея мазах қилишарди.

Қизалоғининг тунги чиркиллашлари, типир-чилашлари ўзининг шунчаки кўнгилхушлик учун қилган гуноҳлари эвазига экани Дилшодга кундай равшан бўлиб қолган, нима дейишга хайрон, ерга қараганча ўтирарди.

– Энди нима бўлади? – деди у гўё Ҳикмат бу ёғи-ни ҳам башорат қила оладигандай.

– Билмадим, менимча, бирор исломий олим би-лан гаплашсанг, яхши бўларди. Маслаҳат сўра, тавба қил. Аллоҳнинг карами кенг, зора, ўзи қўл-ласа.

Дилшод аста ўрнидан турди, туман марказида-ги масжид томон йўл олди.

Келинг, биз ҳам у билан шу ерда хайрлашайлик, зеро, ҳидоят излаб йўлга чиққан барча бандалари каби Яратган унинг ҳам қалбини иймон деб атал-миш нур ила сийласа ажабмас...

Тавбаси қабул қилиниб, қизалоғининг қувончли қийқириклари ҳаётий дунёсини нурафшон айласа ажабмас...

КАЙНОТА-КЕЛИН

(Воқеий ҳикоя)

– Ё тавба, – дейди чол ўзига-ўзи, – бу дейман, кампир тушмагур ҳам энди қарибди, мияси сую-либди. Келин тутишни ҳам билмайди-я. Каттиқрок гапирсанг тумшайиб, қовоғини осилтиради, ўн беш кунлик келинчақдай.

Чолнинг тажанг бўлишига келсак, бари янги ке-

лин келган кунларида бошланган. Мана тўрт-беш ой бўляптики чол кампири билан гижилашгани-гижилашган. Унинг назарида кампир келинларни тенг кўрмаётганга ўхшайди. Қачон қараса, кичик келин куймангани-куйманган, тиним билмайди. Катта келин эса «мен ҳам эдим сендек, сен ҳам бўласан мендек» дегандай истехзо аралаш қараб қўяди-да, боласини баҳона қилиб ҳеч бир ишга қўл урмайди.

Чол кампирига ҳадеб танбеҳ беради:

– Ҳой инсонлар, буям бир мусулмоннинг тишида тишлаб боққан боласи, қайнона-келин бир бўлиб жа эвордиларинг-ку. Айт эркатойингга, битта-яримта ишнинг бошини тутсин. Унинг қўлида бола бўлса, буники қорнида, осонмас. Уволига қолмагин, кампир, ўтган кунларинг эсингдан чиқмасин.

Кампирнинг жавоби ҳамиша тайёр:

– Вой, отаси, нималар деяверасиз ўзи? Билиб гапиради-да одам деган. Кичиги ҳовли тозаланини кўрдингиз, каттаси ичкари хоналарни супуриб-сидирди. Кичиги овқат қилди, каттаси уни-буни тўрғаштириб берди.

– Қара-я, сеники ҳамиша соя-салқинда, бу бировники бўлса эртаю кеч ҳовлида экан-да. Офтоб уриб кетишидан, боши овғрийдиган бўлиб қолишидан қўрқмайсанми?

– Ўзи тинмайди, биров унинг бошида тегирмон тоши юргазяптими? Қўйинг, ваҳима қилманг, жин чалармиди ёш нарсани?

– Чалади шу кетиши бўлса, жин чалмаса ҳам, қўзикади, кампир. Буям, асли, бизга берилган омонат...

Чол-кампирнинг бунақа можаролари баъзан кичик келиннинг қулоғига чалинади. У қайнонасининг ёлғон тўқишига ҳайрон қолади. «Кап-катта хотин, нега ёлғон гапирадилар-а?» – деб қўяди. Келиннинг ҳамма гапни эшитиб қолганини сезган кампир уни ёнига ўтқазиб насиҳат бошлайди.

– Қизим, – дейди у ялинчоқ нигоҳларини келинига тикканча, – чолга ёлғон гапирмасам бўлмайди, тўполон кўтариб ҳаммани ҳар ёққа тўзғатиб ташлайди. Жанжалли уйдан барака кўтарилади. Асал қизим, сиз ҳеч оғринманг. Меҳнатдан қочманг, мени айтди дейсиз, кунларнинг куни келганда роҳатини кўрасиз. Мен жиннимидим ким яхши, ким ёмон – ажрата олмайдиган. Ҳаммасини кўриб-билиб турибман. Лекин нима қилай, муросанинг уйи куйсин. Ташимда иккиси ҳам ўз қизим, кўрар кўзим деб мақтайвераман, лекин ичимни ўзим биламан. Сира кам бўлманг, болам, ҳали бу ички-ташқи дуоларнинг хосиятини ўзингиз ҳам кўрасиз.

Қайнонанинг бу самимий эътирофидан энтиккан келин яна учиб-қўниб хизматни қилаверди, қўли ўн, оёғи саккиз бўлди.

Бир куни кампир саннай-саннай бир жойда тўй борлигини айтиб, бошига дока рўмолини солиб, махси-калишни ялтилатиб, тугунни қўлтиққа уриб чиқиб кетди. Катта овсин, ҳар доимгидек, уйида ўзи билан, боласи билан овора, кичиги эса юмуш билан. Чол ҳам уни у ёққа, буни бу ёққа олиб ўзича уриниб юрибди. Бир ишни дўндириб қўя олмаслигини билади, лекин ҳайҳотдек ҳовлида куюнчак келинини ёлғизлатгиси келмайди, ора-чора унга гап ҳам ташлаб туради. Чолнинг «ўзингни кўп койитма, кун ҳам исиб кетди, бир оз дам олсанг бўларди» каби меҳрибончилигига жавобан ширингина жилмайиб қўядиган келин бугун унча рўйхушлик бермаётгандай туюлди. Аслини олганда, келини эрталабдан бери ғалатирок юрибди, самимий кулиб турадиган кўзлари хира тортган, жуда безовта. Чол буни сезиб зимдан кузата бошлади. Қўлтиқлаб олган думбуллариининг бўлиқлигидан кеккайган маккажўхорилар оралаб юрганида ҳам, бир қарсак уриб, бир рақс тушиб

учиб-қўнаётган каптарларини томоша қилаётганида ҳам бир кўзи келинда бўлди.

Келин бир тандирга ўт қўяди, бир молхонага югуради, яна чопганча тандир ёнига келади. Бу ҳол уч-тўрт қайтарилгач, чол хавотирга тушди. Келин айвон устонидаги саватни олиб шошилиб дахлизга кириб кетгач, у ҳам тез-тез юриб молхонага борди. Гарчи кун ёп-ёруғ бўлса ҳам, молхонанинг ичи ғира-шира қоронғи эди. Кичкина дарчадан тушиб турган шуъла узун, оқиш йўл ҳосил қилган. Шундай бўлса-да, бу ер анча ваҳимали кўринарди. Бир оз тикилиб тургач, чолнинг кўзи қоронғиликка мослашди-ю, ўргимчак иси босиб ётган шипга осилганча саланглаб турган йўгон арқонни кўриб ҳайрон бўлди. Дастлаб ҳеч нарсага тушунмади, яқинроқ борганди, бир нарсага қоқилиб мункиб кетди. Қараса, бурни остида кунда ағдарилиб ётибди. Бир сиртмоқ қилинган арқонга, бир кундага қараб юраги орқасига тортди, вужудини муздек тер қоплади. Демак, ҳамма безовталиқнинг боиси шу экан-да. «Нега шунчаликка борди-а?» – деган савол миясига урилди. Лекин вақт тифиз: ўйлаш, муҳокама қилишга имкон йўқ. Шу пайт калласига ярқ этиб бир фикр келди-ю, ҳолсизланган оёқ-қўлига жон кирди. Югурганича бориб яқиндагина туғилган барра қўзичокни тутиб келди.

«Астаффируллох, астаффируллох, ўзинг кечир, Аллоҳим, ахир, жонга жон деган гаплар ҳам борку», – дея пичирлаганча уни дорга осди. Оёқларини типирлатганича жон бераркан, катта-катта кўзлари нурсизланиб инграётган қўзичокқа қараёлмай тезда ҳовлига чикди. Яна ўз иши билан андармон бўлди, келинни кузатишни ҳам унутмади.

Келин нонни ёпаётиб ҳам, узаётиб ҳам молхона томонга қараб-қараб қўярди. Охирги нонни саватга ташлади-ю, кулчадек қип-қизил юзидаги терларини енгил билан арта-арта молхона томон-

га чопди. Тандирдан эндигина узилган нонлар бу беписандлик, бу ҳурматсизликдан озорлангандай унинг орқасидан термилиб қолдилар. Хали ҳовури босилмаган тандирнинг оғзи баттар очилди.

Келин молхона эшигидан кирди-ю, «дооод» деб бакириб ўзидан кетди. Чол йўл-йўлакай дўпписига сув тўлдириб югурди...

Келин ўзига келгач, қайнотасининг сўроғига узук-юлуқ жавоб берди:

– Бир оппоқ кийимли аёл эрталабдан бери ишдан чалғитади. Бу ёққа кел, бу ёққа кел деяверади. Сенга чиройли жой тайёрладим, келсанг кўрасан дейди. Ҳеч ҳоли-жонимга қўймайди. Ҳозир номимни ёпволай, ахир, десам ҳам, чақираверади.

– Кўркма, қизим, ўша сени чақирган аёл, аслида, жин экан, қара, қўзичоққа айланиб қолибди. Сени ўлдирмоқчи бўлиб ўзи ўлибди. Худога шукр, қутулдинг, болам. Энди тура қол, юз-кўзингни ювиб, бир оз дамингни ол.

Келин «хўп» дея қайнотасидан узоқлашди. Уч-тўрт кадам юргач орқасига қаради, меҳр томиб турган нигоҳларни кўриб энтикиб-энтикиб йиғлаб юборди:

– Сиз бўлмасангиз, нима қилардим-а, отажон?!

Чол бир амаллаб келинини овутиб уйига кири-тиб юборди, ўзи эса қўзичоқни матога ўраб, киши билмас қилиб қабристоннинг бир четига кўмиб келди. Кампир келгач, унга тайинлади:

– Онаси, шуну кичигинг кўзиккан кўринади, бир дам-пам солдириб юборгин.

Чоли астойдил куюниб гапирганидан бўлса керак, кампир келинига уч марта дам солдирди. Кечки пайт ҳамма дастурхон атрофига йиғилганда ҳам, телевизор томоша қилиб ўтирганда ҳам катта келин уйдан чиқмади.

Кунлар ўтди. Бу орада катта ўғил онасини ўртага қўйиб ҳовлини бўлиш, ўзига алоҳида уй-жой со-

лиш нияти борлигини билдирди. Катта келиннинг кейинги кунлардаги довдирашлари, рангининг бир оқариб, бир кўкариб кетишидан шубҳаланиб юрган чол: «Бу фолбиннинг қизиди бир бало бор, палакати, илоё, ўзига урсин», – деб рози бўла қолди.

Вақт-соати етиб чол ҳам, кампир ҳам бирин-кетин охират сафарига отланишди. Икки овсин девор-дармиён қўшни бўлиб узоқ яшашди.

Кичик келиннинг болалари ўзидан тинчиб, уй-ли-жойли бўлиб кетдилар. Ҳамхона келини ҳам бинойидай, оёқ-қўли чаққон, лафзи ширин. Лекин катта овсиннинг болалари нима учундир хануз бахтини топмади. Қизи қирққа етди, ўғли ўттиздан ўтди, лекин ҳали ёлғиз.

Бу не синоат, Яратганнинг ўзи билади.

ИЛОННИНГ БОЛАСИ

Тавба... Шунча йил ўтгач бу яна нимаси...?! Икром уйғонди-ю, ўрнидан тургиси келмай ўйга чўмди. Тушига қизи кирибди. Кап-катта бўлиб қолганмиш, шу қадар маъсума, шу қадар латофатли. Кўзларига суратмисол чизилди гўё: у ёққа қараса ҳам, бу ёққа қараса ҳам шу қиёфа.

Дўконга етиб борди, иш бошлади, лекин кайфияти ўнглаанмади. Харидорларнинг инжиқликларини ҳар вақт босиқлик билан енгадиган одам бугун жуда тажанг эди, олдидан келса, тишлайди, ортидан келса, тепади. Тушликкача шу ҳолат давом етди. Тушдан сўнг дўконга кириб-чиқувчилар ҳам бир оз камайди. Бир пайт 7 – 8-синфда ўқийдиган қиз кириб келди.

– Шу рўйхатдаги нарсаларни берсангиз, – деб бир парча қоғоз ва бир тахлам пул узатди.

Икром қизга тузукроқ эътибор ҳам бермади, нарсаларни халтага жойлаб пулни санади:

– Пулинг кўп-ку, она қизим, ярми ҳам етади, – деди-да, қизга пулнинг ортиқчасини узатди.

Қизгина унга мўлтираб қараб турар, ёшли кўзлари маъюс боқарди.

– Сенга нима бўлди, қизим, бирор еринг оғриятими?

– «Қизим» деманг, нега хадеб «қизим, қизим» деяверасиз, мени дадам ўлган, билдийизми? – деди-ю, пулни ҳам, нарсаларни ҳам қолдириб йиғлаганча чиқиб кетди.

«Бу қанақаси бўлди? Шу етмай турувди ўзи. Шошма, шошма, нега бу қиз кўзимга ўтдек кўринди? Кўзлари... намуноча кўнглимга яқин бўлмаса бу кўзлар?.. Ёки Дилноз шундоқ бўлдимми? Албатта, бўлади-да, ахир, ўн беш йил ўтди-ку. Сочларининг узунлиги ҳам, учининг жингаласи ҳам худди опам, опамнинг ўзи». Эрталабдан буён қалбини қоплаб ётган туман бирданига тарқаб кетди.

Икром доим мактабга опаси билан қатнар, кўпинча унинг икки қўли банд бўлгани боис, узун сочларидан ушлаб оларди. У сочларни қандоқ унутсин? Демак, бу қиз аниқ Дилноз. Бетайин Хуснида унга «отанг ўлган» деган экан-да, ярамас жодугар. Ота-бола топишволмасин деб шундай қилган у бетавфиқ. Мана кўради топишволиш қанақа бўлишини...

Икром кечгача ўзини қўярга жой тополмади. «Нега дарров танимадим-а, нега бир марта бўлсин излаб бормадим-а?» – дея ич-этини еди. Назарида қизи уни танийди, йўқса, шунча дўкон туриб унинг олдида кирармиди? «Яна келади, албатта, бир кун келади», – дерди у тез-тез деразадан кўчага қараб қўяркан.

Уйга қайтгач ҳам унинг безовталиги аримади. Саломатхон бир гап борлигини фаҳмлаб турган бўлса-да кавлаштириб ўтирмади. Жуда вазмин хотини бор-да, олдида дастурхон ёзиб, чой-нон қўйди-ю, болаларини ҳам олиб чиқиб кетди.

Хотиннинг йўриғи осон, айтса, айтдингиз демайди, айтмаса, айтмадингиз... Барига кўникади. Овозсиз, шарпасиз кўзи билан сирлашади, кўзи билан эркалайди, кўзи билан овутади. Лекин она-сидан қочиб қутулиб бўпти.

Айтгани бўлди. Хиёл ўтмай Лутфи хола инқилаб-синқилаб кириб келди-да, ўтириб-ўтирмай сўроқни бошлади:

– Ҳа, жуда қовурилиб ётибсан, нима бўлди?

– Ҳеч.

– Нима ҳеч, мен кўрманми сенга?.. Гапир, нима бўлди, ўғри урдими ё комиссия келдими?

«Тавба, битта нарсани икки хил ном билан аташнинг нима кераги бор-а? Бари бир гўр бўлса?» Лекин бу сўзлар сиртига чиқмади.

– Ўзим шундай, ойи, ҳеч гап йўқ, хавотирланманг, ўтиб кетади.

– Ҳай бола, мани алдолмайсан, қани ёрил-чи, биласан-ку, барини айтиб би-и-ир тўкилмагунингча ўзинг ҳам тинчимайсан.

Ёши қирққа яқинлашиб, сочларига бир-икки оқ оралаб улгурган «болакай», ниҳоят, ёрилди:

– Ойи, Дилнозни кўрдим, кап-катта қиз бўлиб қолибди.

– Каерда кўрдинг?

– Тушимда, йўқ, ойи, ўнгимда... Тўғриси ҳам тушимда, ҳам ўнгимда.

– Алоҳал, тантиғинг дўкон очганингни билиб қармоқ ташлашни бошлабди-да...

– Қўйсангиз-чи, ойи, ҳеч нарса олгани йўқ, қайтага пули ҳам, нарсаси ҳам қолиб кетди.

– Бунни қара-я, моддий ёрдам дегин...

– Эрмак қилманг, ойи, – тўнғиллади Икром ва бояги воқеани гапириб берди. Лекин онасининг авзойи барибир ўзгармади.

– Чувалчанг бўлайқина экан, ишқилиб, ўзингга эҳтиёт бўл, болам, «илон боласи илон, чаён бола-

си чаён» деган гап бор, – деб жавраганча чиқиб кетди. Ховлига чиқди-ю, ҳар доимги хиргойисини бошлаб юборди: «Ёндим-о ёндим, туту-у-уним йўк, куйдим-о куйдим, кули-и-им йўк».

Онасининг қўшиғини эшитиб Икромнинг дили абгор бўлди. «Хаётда ҳеч ёлчимади онам шўрлик», – деб қўйди ўзига-ўзи.

Лутфи хола етти етимни ёлғиз қўл ўстирди. Еттовини озми-кўп ўқитди, ишли қилди. Эри шалвирагангина одам эди, шунга қарамай, рўзғорга жуда қайишарди. Умри қисқа экан, сариқ касал кўпайган йилларда ўлиб кетди. Икром эндигина тўрт ёшга кирганди. Икки қиз, беш ўғил, бари еярман-ичарман. Вой-бўй, ёлғиз бошидан нима-лар ўтмади дейсиз... Яхшиям, қариндош-уруғ, қўни-қўшнилари бор экан, йиртиғига ямоқ, дастасига пичоқ бўлишди. Борингки, таваккал қилиб тўй бошласа, осмондаги қушлар ҳам унинг ҳовлисига пар ташлади. Ҳамма болалари ўзидан тинчиди, туп қўйиб, палак ёзди.

Лутфи хола келинларидан жуда хурсанд эди. Лекин кенжа келини сал бебурдрок, тутуриқсизроқ чиқди.

Икромнинг ёдидан бир воқеа сира чиқмайди, унаштирув ўтгандан кейин «қуда қутлуғ бўлсин»га қариндош-уруғ йиғилишди. Онасининг бир жияни бор, жуда маҳмадона, адабиёт ўқитувчиси. Ўша келиннинг ким эканлигини билгач, шанғиллай кетди:

– Вой хола, шундан бошқаси қуриб кетганмиди?! Айтмайсизми, ўзим сизга қанд қизлардан топиб бермайманми?!

– Бунинг нимаси ёмон экан, ота қадрдонларимиздан.

– Э, қадрдонлигиям бор бўлсин. Жуда иккичи қиз бўлган. Мактабда ўзим ўқитганман.

Ҳамма бирданига кулиб юборди, қариндошла-

ри кула-кула «ўқитганмиш, иккичиймиш» дея тиз-заларига шапатиларди.

– Майли, болам, – кулги бир оз пасайгач, ясама вазминлик билан гап бошлади Лутфи хола, – мен унга иншо ёздирмай қўя қоламан, ғазал ёдламаса ёдламас, ана, бешга ўқиган келинларим ёзаверади, ёдлайверади, буниси уй ишларига яраб турса бас, холанг ўргилсин.

– Бекорга куляпсизлар. Буюк кишилардан бирининг: «Иқтидор ҳар ёқлама бўлади», – деган гапи бор. Ростанам аълочи болалар ҳар томонлама ажралиб туради. Салом-алиги жойида. Ўқиши ҳам яхши, шанбаликдаям фаол, пахтани кўп терган ҳам ўшалар. Ана шунақа қизлардан танлаш керак эди. Бу танлаган қизингиз оқмаган сув, яна билмадим, ўзингиз биласиз-да.

– Энди, қизим, бўлар иш бўлди. Унаштирувни бузолмаймиз. Бу ёғи пешона, яхши бўлса ошини ер.

Ҳуснида яхши бўла олмади. Унга на куёвнинг даққилари, на қайнонанинг насиҳатлари, на ота-онасининг дашномлари фойда берди. Ўз билганича яшади, ҳеч ким билан ҳисоблашмади. Фақат «ўзим биламан» деди. Охири арзимаган нарсани баҳона қилди-ю, аразлаб кетиб қолди. Ҳамма тўйиб турган экан, шекилли, ортидан ҳеч ким излаб бормади, ортиқча жанжал-суронсиз қутулганларига шукур қилишди. Қизи туғилганда, Икром бормоқчи бўлди, лекин меҳри тушиб қолади деб онаси юбормади. Бир қариндошлари гап топиб келди: қизига Дилноза деб исм қўйишибди. Кейин Икром уйланди, кетма-кет фарзандлари туғилди, ҳаммаси изига тушиб кетди.

Энди эса қутилмаганда бу воқеа... Ўй ўйлайвериб боши ёрилай деяпти.

Эртасига ҳам, ундан кейин ҳам йўл пойлади. «Келади, эртами-кечми кириб келади», – деб ишонарди у. Орадан бир ҳафта ўтди. Бир куни ҳеч дўконда

туролмади. Ташқарига чиқиб сигарет тутатди, шу пайт йўлнинг у бетида хомуш кетаётган қизини кўрди. Кўрди-ю, қўлидагини отиб юбориб, югурганча йўлни кесиб ўта бошлади. Шошқалоқ шофёрлар сигналга зўр беришди, ховликмалари чакакларига. Шунда ҳам қизгина бошини кўтариб қўймади. «Умуман онасига ўхшамабди. Опам, опамнинг ўзи...» Икром хаёлидан шуларни кечирганича чопиб бориб қизининг йўлини тўсди. Икки қўлидан ушлаб қарши-сида чўккалади. Ҳам хавотир, ҳам қўрқув ила ёниб турган икки чўғ аввал унга, сўнг ерга қадалди.

«Нега индамай кетиб қолдинг?»

«Нима дейишим керак эди?»

«Билмадим, жилла қурса, «қизингизман» десанг бўларди-ку...»

«Танимасмидингиз?»

«Нега энди танимай, бу сочларинг, бу кўзларинг менга шу қадар кадрдонки, дунёларга алишмасдим уларни...»

«Унда нега шунча пайт қидирмадингиз?»

«Билмадим, жоним болам, билолмадим».

Ёшга тўла кўзлар сўзлашардилар, қувонч тўла диллар сирлашардилар.

Тиллар гунг эди, соқов эди.

Икром секин-аста ўзига келди-да, ўрнидан туриб қизининг бошини бағрига олди, пешонасидан меҳр билан ўпди:

– Онанг яхши юрибдими?

– Юрибди, – қизининг аввал овозида, кейин кўзида совуқлик пайдо бўлди, худди онасига ўхшаб кетди.

– Онангни сенсираяпсанми?

– Чунки у сизлашга арзимаиди.

Икром бошини кафтлари орасига олди, ўн беш йилда топган қизини ўн беш сонияда йўқотди гўё. Кўнглидан бир нима «чирт» этиб узилди.

– Майли, мен кета қолай, – бир лаҳзада яна ювош тортган қизи аста кета бошлади.

– Шошма, Дилноз, ўша куни пулинг ҳам қоп кетди.

– Э-э-э, қўяверинг, ўшайам пулми?

– Йўғ-э, нега пул бўлмасакан, ма, қизим, у-бу оларсан.

Бир даста пулни қизининг сумкасига жойлади, санаб кўриш хаёлига ҳам келмади.

Аввал «керакмас, керакмас» деб тихирлик қилган Дилноз ноилож кўнди, ҳатто дадасини қучиб юзидан ўпиб қўйди. Қалбидаги бор оталик меҳри юзу кўзига кўчиб ўтган Икром қизининг ортидан термилганча қолди. Бўй-бастига ярашган узун жингала-жингала сочлари тез-тез юрганидан «сен ҳам юр биз билан» деяётгандай эшилиб-эшилиб у ёқдан-бу ёққа тўлғонарди.

Икром қизнинг ортидан анчагача қараб турди.

«Устамникига кетяпман», – дедими, демак, шогирд тушган. Қаерда экан-а устасиники? Ҳозир ортидан бораман-да, қаергалигини билиб оламан. Вақти-бемаҳал хабар олиб турардим. Шу хаёл билан қизини қора қилиб ортидан бораркан, бир жойда кўздан йўқотди. У ёқ-бу ёққа аланглаб турганди, ғўнғир-ғўнғир овоз эшитилди. Яқинроқ борди-ю, газета дўкони биқинидаги ўриндикда гаплашиб ўтирганларни кўриб тўхтади. Овозлар жуда таниш эди. Бири топилган, бири эса йўқотилган...

– Яхшиям, келаверганинг, «кўчага чиқмасакан, хар куни бораверамаманми?» деявериб қулоғимни егандинг, мана, ниҳоят, чиқибди-ку...

– Чикмай ўлсин.

– Унақа дема, отанг, ахир.

– Отам эмас, ўн беш йилда бир марта қидирмади-я, қизим бор эди демади-я, унақа отадан...

– Қўй, энди, яхшиси пулни сана.

– Пул меники, санаб нима қилдим, қанча бўлсам фарқи йўқ.

– Ҳой қиз, асабимни ўйнама, режам иш бер-

маганида, ўтирардинг мишиғингни оқизиб, қўлингдан нима келарди, тирранча?!

– Сени қўлингдан нима кела қолди, нимани қотириб қўя қолдинг?!

– Сенсирама, беандиша, онангман!!!

– Сен андишалимисан, унда нега битта эрни эплаб ўтиролмадинг?!

– Ўчир!

– Ўзинг ўчир...

Она-бола бир-бирларини юмматалаб ҳақорат ботқоғига ботиб боришарди. Айбсиз айбдорнинг эса кўз олди тобора қоронғилашиб борар: «Чувалчанг эмиш-а, илон-ку бу, ойи, илон...» – дея шивирларди...

ХАЖВИЯЛАР

БИЗНЕСМЕН

– Ҳа онаси, яхши ўтирибсизларми, болаларга айтинг, мана буларни ташиб олишсин. Ўзингиз ҳам тузукмисиз? И-я, ҳозир-ҳозир, бир минут, хоним.

– Алло, лаббай, шеф, сояйи давлатингизда, шеф, ҳаммаси айтганингиздай бўлди. Мени биласиз-ку, жой-жойига жойладим. Ҳа-ҳа, ўзим Жиззахдаман, эрта сахар ҳузури муборақда бўламан, албатта, албатта, ёғни Ҳаққулободга, гуруч-ни Тўрақўрғонга, унни Жиззахга етказдик. Хўп, бўпти, майли...

– Хўш, онажониси, энди гаплашайлик, ишлар қалай, болалар яхши юришибдими? И-я, ҳозир-ҳозир, бир минут, хафа бўлмайсиз, хоним...

– Алло, ҳа Исом, нима гап, жойладингларми, бўладиган ишми ўзи? Тез-тез бажаради-да бўладиган ишни. Кўп гапирма, Исом, кўп ишла, эшитдингми, ишла-а-а. Шундоқ бўлсин. Менми? Қаерда бўлардим, Ҳаққулободдаман-да. Майли, ишингдан қолма.

– Хўш, онаси, ўтиринг-чи мундоқ, дунёда нима гаплар, бу нима деганингиз, дунё билан ҳаммамизнинг ишимиз бўлиши керак, мен сизга айтсам. Хўп, дунёни қўйинг, рўзғордан гапиринг, рўзғордан. Камчиликлар йўқми? Ана холос, булар ҳеч тинчитмайди-ку!

– Алло, ҳа акахон, Тўрақўрғондаман, акахон, юкларни жойлаяпмиз-да, ҳа ўша ўзингиз тайинлаган базадамиз, Зухриддин ака ҳам шу ердалар, салом айтяптилар. Энди, акахон, «унақа бўлса бешдан, бунақа бўлса ўндан» деган эдингиз-ку... А-а, шунақа бўлиб қолдими, майли, майли.

– Буларни қаранг, онаси, кечаги гапи бутунга тўғри келмайди, ёлғон гапиргани худодан қўрқмайди-я! Нима ўзим, ўзим ёлғон гапирдимми, қўйсангиз-чи, хоним. Ана танқидингиз худогаям хуш келмади.

– Алло, ҳа Шавкатжон, укам. Сизники ҳамиша олчи бўлади деганмидим, демак, бўлади. Фақат бизнесда шошилмаслик керак, мўлжални тўғри олиб бир ҳамла қиламиз. Ҳа, битай деб турибди. Шу десангиз, укам, маза қочиб қолди. Шифохонадаман. Айтганингиз келсин, бир-икки ҳафта ётасиз дейишяпти-ку, майли, укам, соғлиқни эҳтиёт қилинг. Хўп-хўп.

– Энди, онаси, қаерга кетиб қолдингиз, ўтирувдик шириндан-ширин суҳбат қуриб. Оббо, қаерда қолди бу, бир пиёла сариқ сув тутишни билмайди-я. Алло, ия онажониси, нега гаплашмай, мана гаплашиб турибман-ку. Телефонни нега қарғайсиз? Шунанамми? Буни қаранг-а, яна синглингизнинг қизи

туғибдими? Хали икки ой ҳам бўлмади-ку? Э-э-э, шунақа демайсизми, буниси бошқа қизими, мен ўшанисими деб... Албатта, онажониси, албатта, чиройли бўлиб боришингиз керак. Менам тугунни назарда тутяпман-да. Юз етадими, уч юз денг, майли, эрталаб қўлингизда бўлади. Хозир, кандок қилиб, ҳа-я, уйга келгандим-а? Унда нега телефонни банд қиляпсан. Ўчир муниси, пул ёзади-ку. Уч дақиқа, ўзим аҳмоқман, уч дақиқада уч юзга тушдим-а. Шеф доим айтарди-я, аҳмоқ одам хотини билан бир сониядан ортиқ гаплашади деб...

ТЕКИН ДОРИ

– Вой, нималар деяпсиз, овсинжон?

Ўлар бўлсам ўлиб бўлдим-ку. Э-э-э, сизга нима ташвиш, уйингиз бошқа, жойингиз бошқа. Келинг, мундоқ ўтиринг, ҳаммасини ўз кўзингиз билан кўрасиз. Яхши кўринади деб диванни шу ерга жойлаштирганман.

Ана, ана, келдилар, бизнинг қариб қуюлмаган қайнотамиз. Нақ Мажнун дейсиз. Ҳамиша қўллариданги тўрва халта тўла. Қаранг-қаранг, ўн йил кўришмагандек елкаларидан қучиб сўрашадилар. Кампиршоям шу кунларда роса очилдилар. Бунақа ухот кимга ҳам ёқмайди дейсиз? Ора-чора гултаста ҳам олиб келадилар. Ҳай овсин, сизники ҳеч гул совға қилганми? Меникини гапирмасаям бўлади, булар умуман отасига тортмаган.

Қаранг-қаранг, чой узатишни кўряпсизми? Худди бир ҳафталик келинчақдай етти букилганларига ўлайми, ўзи шундоғам белни зўрға тутадилар.

Э-э-э овсинжон, нимасини айтай, кўриб қуйиб кетаман, ана ҳаёт, ана муҳаббат...

Халтани очяптилар. Бу ёғи энди очил дастурхон: балиқ дейсизми, табака дейсизми... Ана, айт-

мадимми? Энди томошанинг зўри бошланади: «Сен же, мен же».

Нимаси яхши, вой тавба, «дўстингдан топ» дегани шу бўлса керак-да.

Вой-вой-вой, нимаси яхши, бу муҳаббатга тўла ҳаёт сахнасининг иштирокчиси эмас, қуруқ томошабини бўлишнинг нимаси яхши?

Ҳа, келадилар ҳозир, сўппайиб кириб келадилар. Ана, кўзингиз учиб турувди, келдилар. Бу киши ҳам тўғри «боғи сафо»га йўл оладилар.

Шу-шу, ота-она дуосини олиш керак савил.

– Нилу, чой қўй, даданг келди. Нон йўқ бўлса, тишингни тишингга босиб чидаб тур, ана дадангга тутқазишяпти. Бу ёқдагиларга бўлавереди олқинди-солқиндилар.

Вой-вой, таранг қилганларига ўлайми, ичларида жон-жон деб турибдилар-у.

Қаердан келарди, овсин, жиян-жапо, келин-кечак дегандай. Биласиз-ку, булар ўзи ит уруғ. Россиям шу-да. Бири келади, бири кетади, ҳеч ким қуруқ келмайди.

Ҳа, энди бизга ҳам, денгиздан томчи дегандай, етиб турибди. Вой, ана келяптилар, энди бизнинг сахна бошланади.

– Ассалому алайкум, дадажониси, келяпсизми чарчамай? Ишларингиз яхшими, ҳа, жуда яйраб ўтирибмиз. Нималар деяпсиз, кунда ўн марта хабар оламан-ку, кўрдингизми, ҳамма ёқни чиннидай қилиб тозалаб бердим. Вой, нимаси миннат, қанақа миннат? Хўп, мана ўчдим. Гапирмадим. Ошхонага ўтаверинг, болаларингиз кутиб ўтиришибди. Нилу, дастурхон тайёрла.

Бошим нақ ёрилай деяпти. Юрагимга қил сизмайди. Ҳамма нарсаси етарли, ошиб-тошиб ётибди, лекин бир чимдим меҳрга зорман. На отаси, на болалари қадримга етади. Кундан-кунга аҳволим оғирлашиб боряпти. Қаерим бўларди, ошқозоним

тинимсиз оғрийди, яра бўлганми дейман. Устига-устак, дорилар захардан қиммат. Текин дори дейсизми, қаерда бор экан? Нима-нима? Осойишталик... Бунақа дорини энди эшитишим. Э-э-э қўйсангиз-чи, ошқозонга асабнинг нима алоқаси бор? Еганим ёкмайдиям, юкмайдиям. «Айб сиз еган нарсада эмас, сизни еяётган нарсада», – дейсизми? Мени нима ейди, ўлай агар, тушунмадим.

Хай, тўхтанг, қаёққа кетяпсиз, шошманг, мундоқ одамга ўхшаб очикроқ гапирмайсизми?

Хе, одам бўлмай ул, келиб-келиб шунга ҳасратимни очдимми?! Нимага келганакан ўзи? Вооой, «ўғлим машина олди» дедими, «қаерга десангиз олиб бориб-олиб келади, келинойиси» эмиш.

Вой-вой-вой! Ошқозоним ёмон санчиди-ку!

– Нилу, дорим қаерда, хой яшшамагур, доримни топ деяпман.

ҚАЛБ ТЎЛҚИНЛАРИ

(қатралар)

1

– Устоз, сизга ҳавас қилувчилар кўп, сиз ҳам кимгадир ҳавас қиласизми?

– Ҳавас қиламан.

– Айтинг, кимга?

– «Намоздан кеч қоляпман, шекилли», – деб масжид томон югуриб кетаётган ўспиринга.

– Нима учун?

– Сабаби, у айрим инсонлар ҳаётининг сўнгида ҳам эриша олмайдиган саодатга ҳаётининг илк давридаёқ ошно бўлди.

– Айтинг, яна кимга ҳавас қиласиз?

– Соғинганидан дам соатга, дам кунга қараб намозни интиқлик билан кутаётган йигитга ҳавас қиламан.

– Нега?

– Чунки бу ёшдагиларнинг аксарияти ҳаётини ёр висолига шу каби интиқ бўладилар. У эса ҳақиқий ёр висолидан умидвор.

– Яна кимга ҳавас қиласиз?

– На тоат-ибодати, на дунёвий ишларида қусури бўлмай, сокинлик билан ҳаётдан кўз юмаётган кексага, жойнамози устида жон таслим қилган мўминга, рўзадор ҳолида омонатини топширган мусулмонга, яна, мана шундай суҳбат сўнгида: «Аллоҳга беадад шукроналар бўлсин», – дея хайрлашадиган суҳбатдошларга.

– Аллоҳга шукроналар бўлсин, – деди шогирд, яна қўшиб қўйди, – Аллоҳга беадад шукроналар бўлсин...

2

– Устоз, қандай одамларга ачинасиз?

– Тани-жони соғ була туриб, қанчадан-қанча лаҳзаларни тоат-ибодатсиз ўтказаятган инсонларга ачинаман.

– Яна кимларга ачинасиз?

– Яна юзларида илоҳий нур жилва бераётган йигитчанинг ихлос ила, эҳтиром ила берган саломига номигагина бош силкиб қўйиб, жон-жаҳди билан қўшнисининг ғийбатини давом эттираётган кексаларга ачинаман.

– Яна кимларга ачинасиз?

– Очиқ-сочиқ кийим кийиб ўзини-да, ўзгаларни-да гуноҳга ботираётган қиз-аёлларга ачинаман. Ўз гуноҳларини ювишга, балки, эришарлар, аммо уларни деб «кўз зиноси» аталмиш гуноҳга ботаётганларнинг уволию заволига қай йўсинда жавоб топар эканлар?

– Яна кимларга ачинасиз?

– «Менинг ибодатим ўзгаларникидан устунроқ», – дея кибрланганларга, кимдир қўлга, наинки қўл, балки бармоққа, наинки бармоқ, балки тирноққа қараб топаётган ҳикматни бутун борлиқни кузатиб ҳам топа олмаётганларга, қулфи дили очилмаётганларга...

– Аллоҳга туғилганимдан то вафотимгача олинажак нафасларим қадар шукроналар бўлсин, – дея хайрлашди шогирд.

МУНДАРИЖА

Қисса

Аслият.....	3
-------------	---

Ҳикоялар

Дуонинг қудрати	49
Ойсултон.....	69
Синоат.....	73
Қайнота-келин.....	76
Илоннинг боласи.....	81

Ҳажвиялар

Бизнесмен	88
Текин дори	90

Қатралар

Қалб тўлқинлари.....	93
----------------------	----

Адабий-бадиий нашр

Малика БОЙХАНОВА

АСЛИЯТ

ҳикоялар, қатралар, ҳажвиялар

Мухаррир: Абдулла ШАРОПОВ

Мусалхия: Мархабо ЖЎРАЕВА

Техник муҳаррир: Алимардон АҚИЛОВ

Бадвий муҳаррир: Хуршид ИБРОҲИМОВ

Нашриёт лицензияси: АИ №134, 27.04.2009

Теришга берилади: 07.01.2013 й.

Босишга рухсат этилади: 13.03.2013 й.

Офсет қоғози. Қоғоз бичими 84x108 ¹/₃₂.

Восктап гарнитураси. Офсет усулида босилди.

Ҳисоб-нашриёт т.: 3,38. Шартли б.т.: 5,04.

Адади: 1000 нусха.

Буюртма № 12

«AKADEMNASHR» нашриётида тайёрланди ва чоп этилди.
100156, Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани, 20^А-мавзе, 42-уй.

Тел.: (+99871) 217-16-77.

e-mail: akademnashr@mail.ru

web-site: www.akademnashr.uz

«AL-ALKOM TRADE» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Тошкент шаҳри, Чилонзор кўчаси, 1^А- уй.